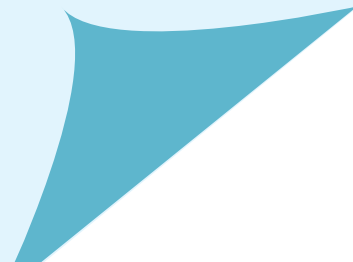

بخش اول

کلیات

آموزش قرآن در جست‌وجوی چیست؟

در آموزش و پرورش، درس قرآن درصدد است به تدریج دانش‌آموزان به مهارت‌های پایه و اصلی در استفاده از قرآن کریم دست یابند. این مهارت‌ها عبارت است از:

۱- توانایی خواندن قرآن کریم

۲- توانایی درک معنای عبارات و آیات قرآن کریم

۳- آشنایی با روش‌های ساده و اولیه تدبیر در قرآن کریم

این سه مهارت باید به انس با قرآن کریم منجر شود. اصلی‌ترین رکن انس با قرآن کریم، خواندن روزانه آیاتی از کلام الله مجید است، به نحوی که این خواندن همراه با سه مهارت اصلی یادشده در حدّ قابل قبول باشد.

بدیهی است که این سه مهارت اصلی و انس با قرآن کریم مانند اسکلت و ارکان اصلی یک بناست. هرچند برپایی و ایستادگی یک بنا بر اسکلت و ارکان اصلی استوار است، اما تا این اسکلت با سایر اجزای ضروری یک ساختمان تکمیل و پوشانده نشود، آن ساختمان برای سکونت و زندگی قابلیت لازم را ندارد.

از این رو، در آموزش قرآن متناسب با هر پایه تحصیلی اموری مانند شنیدن قرائت زیبای قرآن و علاقه‌مندی به قرائت زیبا و آهنگین، آشنایی با مفهوم و مضمون پیام‌های قرآنی و ارتباط آنها با زندگی ما، آشنایی با برخی از داستان‌های قرآنی، انجام فعالیت‌های جذاب و متنوع که زمینه‌ساز تقویت علاقه به قرآن کریم و یادگیری آن است، خواندن روزانه و مستمر قرآن و برخی امور دیگر، همه با هم بنای محکم و زیبای آموزش قرآن را می‌سازد.^۱

دانش‌آموزان در درس قرآن، با چه آموخته‌هایی وارد کلاس اول متوسطه می‌شوند؟

مهم‌ترین هدف آموزش قرآن در دوره ابتدایی دستیابی به توانایی خواندن آرام و شمرده قرآن کریم از روی مصحف کامل آموزشی است. انتظار می‌رود عموم دانش‌آموزان کلاس شما به این توانایی دست یافته باشند. در غیر این صورت، با مطالعه قسمت «چگونگی تقویت روخوانی قرآن دانش‌آموزان» در همین کتاب، در طی یکی دو جلسه زمینه ارتقای توانایی موردنظر را فراهم آورید. البته این کار در کنار آموزش دروس کتاب پیش می‌رود، اما با مطالعه آن قسمت بهتر می‌توانید نواقص دانش‌آموزان را

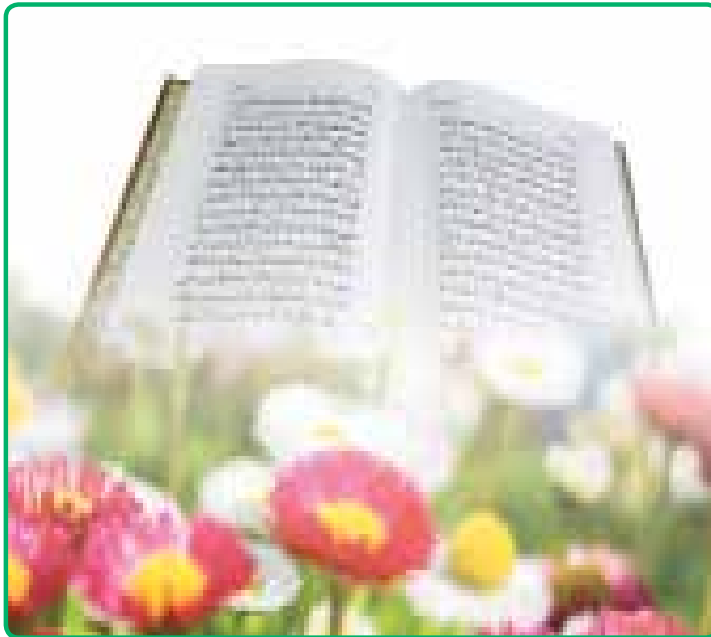
۱- برای آشنایی با موضوع آموزش عمومی قرآن می‌توانید بیوست شماره یک را با عنوان «فلسفه آموزش قرآن در آموزش و پرورش»

که در آخر همین کتاب آمده است، مطالعه کنید.

شناسایی و جبران کنید.

ضمناً دانش‌آموزان در دوره ابتدایی با معنای برخی کلمات ساده و آشنای قرآن کریم که در فارسی نیز رایج است آشنا شده‌اند و آموخته‌اند که برخی ترکیب‌ها و عبارات ساده، کوتاه و زیبای قرآن کریم را معنا کنند. این امر زمینه بسیار مناسبی را برای آموزش بخش مفاهیم (درک معنا) کتاب سال هفتم فراهم آورده است.

یکی از بخش‌های جذاب و ارزشمند آموزش قرآن در دوره ابتدایی، آشنایی و یادگیری پیام‌های قرآنی و کاربردهای عملی آنها در زندگی است. این بخش زمینه‌ساز یکی از فعالیت‌هایی است که در کتاب‌های جدید آموزش قرآن دوره متوسطه نیز آمده است.

اهداف آموزش قرآن در دوره متوسطه اول^۱

ردیف	قلمرو	سال هفتم	سال هشتم	سال نهم
۱	شناختی	- آشنایی با ویژگی های مهم رسم الخط مصحف کامل - آشنایی با معنای برخی از کلمات پرکاربرد قرآن کریم - تشخیص کلمات ساده قرآنی هم خانواده و ریشه آنها - آشنایی با برخی از آداب ظاهری و باطنی تلاوت قرآن کریم - آشنایی با نمونه هایی از : الف) اعجاز قرآن کریم ب) پیام های قرآنی ج) تأثیر قرآن بر زندگی فردی و اجتماعی مسلمانان و سایر جوامع بشری د) جایگاه رفیع قرآن در نزد اندیشمندان مسلمان و غیرمسلمان - شناخت قرآن از دیدگاه اهل بیت علیهم السلام و اهل بیت علیهم السلام از دیدگاه قرآن کریم	- آشنایی با حروف خاص عربی که در زبان فارسی یکسان تلفظ می شوند. - آشنایی با معنای برخی کلمات پرکاربرد قرآن کریم - آشنایی با برخی آداب ظاهری و باطنی تلاوت قرآن کریم - آشنایی با نمونه هایی از : الف) اعجاز قرآن کریم ب) پیام های قرآنی ج) تأثیر قرآن بر زندگی فردی و اجتماعی مسلمانان و سایر جوامع بشری د) جایگاه رفیع قرآن در نزد اندیشمندان مسلمان و غیرمسلمان - شناخت قرآن از دیدگاه اهل بیت علیهم السلام و اهل بیت علیهم السلام از دیدگاه قرآن کریم	- آشنایی با برخی قواعد مهم تجویدی قرائت قرآن - آشنایی با معنای برخی کلمات پرکاربرد قرآن کریم - آشنایی با برخی نکات ساده و پرکاربرد درباره ترجمه زیباتر و دقیق تر عبارات قرآنی - آشنایی با نمونه هایی از : الف) اعجاز قرآن کریم ب) پیام های قرآنی ج) تأثیر قرآن بر زندگی فردی و اجتماعی مسلمانان و سایر جوامع بشری د) جایگاه رفیع قرآن در نزد اندیشمندان مسلمان و غیرمسلمان - شناخت قرآن از دیدگاه اهل بیت علیهم السلام و اهل بیت علیهم السلام از دیدگاه قرآن کریم

۱- برای آشنایی با رویکرد و اصول حاکم بر برنامه آموزش قرآن دوره متوسطه اول به پیوست شماره دو مراجعه کنید.

ردیف	قلمرو	سال هفتم	سال هشتم	سال نهم
۲	مهارتی	- توانایی روان‌خوانی قرآن کریم از روی مصحف کامل - توانایی معنا کردن عبارات و آیات قرآن کریم شامل کلمات پرکاربرد از طریق ترجمه کلمه به کلمه آنها - توانایی معنا کردن کلمات هم‌خانواده با بهره‌گیری از برخی قواعد ساده عربی مانند علائم جمع سالم، جمع مکسر و ... - توانایی در تلفظ حروف خاص عربی به‌ویژه در قرائت نماز	- توانایی روان‌خوانی قرآن کریم از روی مصحف کامل - توانایی تلفظ حروف خاص عربی به‌ویژه در اذکار نماز - توانایی معنا کردن عبارات و آیات قرآن کریم شامل کلمات پرکاربرد از طریق ترجمه کلمه به کلمه آنها - توانایی معنا کردن صیغه‌های پرکاربرد فعل ماضی و مضارع در قرآن، براساس آموخته‌های درس عربی	- توانایی روان‌خوانی قرآن کریم از روی مصحف کامل - توانایی معنا کردن عبارات و آیات قرآن کریم شامل کلمات پرکاربرد، از طریق ترجمه کلمه به کلمه آنها - توانایی تلفظ حروف خاص عربی به‌ویژه در اذکار نماز - توانایی معنا کردن صیغه‌های پرکاربرد فعل امر در قرآن، براساس آموخته‌های درس عربی
۳	نگرشی	- علاقه به بزرگداشت، تکریم و احترام به قرآن کریم - علاقه به قرائت زیبا و صحیح قرآن - علاقه به رعایت آداب تلاوت قرآن کریم - علاقه به شرکت در فعالیت‌های مختلف قرآن - علاقه به آشنایی با زندگی و خدمات برخی از قاریان، حافظان، اندیشمندان و هنرمندان قرآنی. - علاقه به درک معنای عبارات و آیات و کسب آموزه‌های قرآنی - علاقه به بهره‌مندی از آموزه‌های قرآن کریم در زندگی	- علاقه به قرائت زیبا و صحیح قرآن کریم - علاقه به فهم معنای عبارات و آیات و کسب آموزه‌های قرآنی - علاقه به رعایت آداب تلاوت قرآن کریم - علاقه به شرکت در فعالیت‌های مختلف قرآنی - علاقه به آشنایی با زندگی و خدمات برخی از قاریان، حافظان، مفسران، اندیشمندان و هنرمندان قرآنی - علاقه به بهره‌مندی از آموزه‌های قرآن کریم در زندگی	- علاقه به قرائت زیبا و صحیح قرآن کریم - علاقه به آشنایی با زندگی و خدمات برخی از قاریان، حافظان، مفسران، اندیشمندان و هنرمندان قرآنی - علاقه به شرکت در فعالیت‌های مختلف قرآنی - علاقه به استفاده از رسانه‌های قرآنی و شرکت در فعالیت‌های متنوع مراکز قرآنی - علاقه به آشنایی بیشتر با آموزه‌های قرآنی و فهم عبارات و آیات قرآن کریم - علاقه به بهره‌مندی از آموزه‌های قرآن کریم در زندگی

ساختار و محتوای کلی کتاب‌های آموزش قرآن دوره متوسطه اول

کتاب آموزش قرآن در هریک از سه سال تحصیلی این دوره، از دوازده درس تشکیل شده است. هر درس طی دو هفته یعنی دو جلسه کامل (۹۰ دقیقه‌ای) آموزش داده می‌شود. ساختار و محتوای کلی هر درس به شرح زیر است.

جلسه اول

۱- متن کامل دو صفحه از مصحف شریف: برای تقویت مهارت روان‌خوانی قرآن کریم، در جلسه اول هر درس، تمرین قرائت دو صفحه از قرآن کریم در نظر گرفته شده است. قابل ذکر است با توجه به برنامه کلی آموزش قرآن در دوره ابتدایی و متوسطه، سعی بر این است که تمرین قرائت قرآن از آغاز تا پایان سوره توبه در دوره ابتدایی انجام شود، و از آغاز سوره یونس تا پایان قرآن کریم برای دوره متوسطه اول منظور گردد. در جلسه اول هر درس، دو صفحه از قرآن در کتاب درسی آمده است و دانش‌آموزان تا جلسه آینده هر روز یک صفحه از قرآن را در خانه می‌خوانند. به این ترتیب در هر هفته، حدود هفت صفحه از قرآن خوانده و تمرین می‌شود، که در جلسه اول هر درس، دو صفحه از این هفت صفحه در کلاس و از روی کتاب درسی تدریس و تمرین می‌شود.

ضمناً دانش‌آموزان، همراه با کتاب درسی یک لوح فشرده (DVD) نیز دریافت می‌کنند. این لوح حاوی متن کامل قرآن کریم و قرائت ترتیل استاد منشاوی و استاد پرهیزکار است. دانش‌آموزان صفحات قرآنی را که در خانه تمرین می‌کنند، علاوه بر کتاب درسی باید از این لوح مشاهده کرده و قرائت مورد نظر خود را از هریک از دو قاری گوش دهند. روش کامل استفاده از لوح فشرده و نیز روش تدریس و تمرین قرائت به‌طور کامل در همین بخش کلیات خواهد آمد.

در بخش آموزش قرائت، تلفظ صحیح حروف خاص عربی و برخی قواعد مهم تجوید نیز به شیوه ساده آموزش داده شده است.

۲- بخش مفاهیم (آموزش درک معنا): در هر جلسه بخشی نیز برای آموزش مفاهیم (درک معنا) در نظر گرفته شده است. معمولاً این بخش از دو یا سه فعالیت شامل کامل کردن جدول کلمات، معنا کردن ترکیب‌ها و عبارات ساده‌ای از آیات و... تشکیل می‌شود. روش تدریس کامل این بخش نیز در قسمت روش تدریس خواهد آمد.

۳- انس با قرآن در خانه: سومین قسمت از محتوای هر جلسه، تکلیف «انس با قرآن در خانه» است. این تکلیف چهار تمرین دارد.

تمرین اول : خواندن صفحات قرآنی مشخص شده به میزان روزانه یک صفحه، از یک جلسه درس قرآن تا جلسه بعد.

تمرین دوم : تکمیل ترجمه برخی از عبارات و آیات درس
تمرین سوم : جست و جوی برخی ترکیب ها و عبارات ساده که دانش آموز می تواند آنها را معنا کند.
تمرین چهارم : جست و جوی یک پیام قرآنی. قابل ذکر است دانش آموزان با پیام قرآنی در دوره ابتدایی آشنا شده اند، و می توانند از صفحه هایی که مشخص شده، حداقل یک پیام زیبا و کوتاه قرآنی یافته و آن را معنا کنند.

جلسه دوم

محتوای جلسه دوم، هر درس مانند جلسه اول است، با این تفاوت که به جای دو صفحه از قرآن کریم، یک صفحه آمده است. بقیه بخش ها از جمله تکلیف «انس با قرآن در خانه» کاملاً مانند جلسه اول است. در پایان جلسه دوم بخشی به عنوان «شناخت» در نظر گرفته شده است که توضیحات آن، خواهد آمد.

تعریف، اهمیت و جایگاه اجزای اصلی آموزش قرآن

برای دستیابی به اهداف مورد نظر، محتوای آموزش از اجزای خاصی تشکیل می شود. در این قسمت تعریف، اهمیت و جایگاه اجزای مختلف محتوای آموزش قرآن بیان می گردد.
محتوای آموزش قرآن از سه بخش اساسی قرائت، مفاهیم و شناخت قرآن تشکیل می شود.

الف - قرائت

برای قرائت ممکن است تعاریف مختلفی ارائه شود. در این قسمت، به توضیح آنچه در برنامه آموزش عمومی قرآن مورد نظر است، می پردازیم.

منظور از قرائت قرآن کریم، خواندن کلمات و عبارات قرآنی از روی کتاب درسی یا مصحف شریف است. معمولاً خواندن قرآن از بخش خوانی و شمرده خوانی آغاز می شود و تا خواندن به صورت روان و با سرعت معمولی ادامه می یابد. گاهی از خواندن در حد شمرده خوانی و آرام، به روخوانی و از خواندن با سرعت معمولی به روان خوانی قرآن کریم یاد می شود.

با توجه به اهداف آموزش قرآن در دوره ابتدایی، منظور از قرائت در این دوره، کسب مهارت

روان خوانی آیات مندرج در کتاب درسی و شمرده خوانی از روی مصحف شریف و در دوره متوسطه اول، منظور از قرائت قرآن کسب مهارت روان خوانی قرآن کریم است.

قرائت صحیح و فصیح، واجد ویژگی‌های دیگری چون تلفظ صحیح حروف خاص عربی، رعایت احکام تجوید، وقف و ابتدا، صوت و لحن نیز است؛ اما در آموزش عمومی قرآن، اتخاذ تدابیری چون برانگیختن دانش‌آموزان به استماع نوارهای قرائت آموزشی در کلاس درس و خارج از آن، زمینه افزایش علاقه و انگیزه آنان را به یادگیری کامل تر قرائت قرآن فراهم می‌آورد.

در بخش‌های آینده در این زمینه و نیز چگونگی تشویق دانش‌آموزان به فعالیت‌های افزون بر برنامه اصلی در آموزش قرائت، توضیحات کافی ارائه خواهد شد.

اهمیت و ضرورت آموزش قرائت: بدیهی است آشنایی و انس گرفتن با هر کتاب از خواندن آن آغاز می‌شود. از آن جا که قرآن کریم، کلام الهی است، همواره بر خواندن آن تأکید شده است. در واقع، حتی اگر این خواندن بدون درک معنا باشد، دارای آثار تربیتی و اخلاقی است و یاد خدا را به همراه دارد. از این رو، آموزش قرائت از آغاز آموختن قرآن تا دست‌یابی به حداقل مهارت‌های موردنظر ضروری است و هم‌چنین در هیچ‌یک از مراحل آموزش و برنامه‌ها و فعالیت‌های قرآنی نباید نادیده گرفته شود. در برنامه جدید آموزش قرآن، اهداف به صورت جامع موردنظر است و به ویژه در دوره متوسطه اول، بر کسب توانایی معنا کردن عبارات و آیات ساده قرآن کریم و درک آن‌ها تأکید می‌شود، و آموزش قرائت نیز جایگاه جدی و ارزشمند خود را دارد. این دو مهارت اصلی (قرائت و مفاهیم) که در آموزش عمومی قرآن دو روی یک سکه‌اند، باید به‌طور متوازن مورد توجه قرار گیرند و از افراط و تفریط در هر یک پرهیز شود.

برای کسب اطلاعات بیش‌تر درباره اهمیت و جایگاه آموزش قرائت قرآن به کتاب روش آموزش قرآن دوره ابتدایی، ویژه مراکز تربیت معلم کد ۶۰۱۱ صفحات ۱۵ و ۱۶ مراجعه کنید.

ب - مفاهیم

تعریف: در این آموزش، منظور از مفاهیم، درک معنای آیات و عبارات قرآنی است، نه مطالب و معارف قرآن کریم؛ هر چند که دریافت معنای عبارات و آیات، لازمه دریافت مطالب و معارف قرآن کریم است.

تفاوت «مفاهیم» با «ترجمه»: گرچه منظور از مفاهیم، به نوعی همان ترجمه است ولی آنچه از مفاهیم موردنظر است، با ترجمه به معنای رایج آن تفاوت‌هایی دارد که در این جا به مهم‌ترین آن‌ها اشاره می‌شود.

۱- درک معنای اولیه یک عبارات، مقدم بر ترجمه است. معمولاً پیش از ترجمه یک یا چند عبارات، مفهوم آن، درک شده و سپس به زبان دوم ترجمه می‌شود. اگر ترجمه‌های متفاوت قرآن کریم را با یکدیگر مقایسه کنیم، متوجه می‌شویم که در بیش تر آیات، مفاهیمی که مترجمان درک کرده‌اند، یکسان یا بسیار نزدیک به هم‌اند ولی ترجمه‌های آن‌ها با یکدیگر متفاوت است؛ زیرا هر مترجم برای بیان مفهومی که درک کرده است، لغات خاصی را به خدمت می‌گیرد و با توجه به میزان تسلطی که به زبان دوم (مقصد) دارد و برخی دلایل دیگر، ساختار خاصی را برمی‌گزیند اما در بحث آموزش مفاهیم، اولین معنای صحیحی که از یک عبارت درک می‌شود، موردنظر است. این معنا معمولاً به صورت تحت‌اللفظی بیان می‌گردد.

۲- در ترجمه به معنای رایج آن، انتظار می‌رود مترجم با تسلط کاملی که به زبان اول (مثلاً قرآن کریم) و زبان دوم یا همان زبان مقصد (مثلاً فارسی) دارد، تا حدّ ممکن ظرایف و لطایف یک عبارت را در ترجمه لحاظ کند؛ هر چند که این امر نه تنها درباره قرآن که کلام الهی و مافوق بشر است بلکه در ترجمه متون ادبی نیز به طور کامل عملی نیست. به هر حال، این وظیفه مترجم است که در این زمینه تا آن‌جا که می‌تواند، تلاش کند.

ممکن است این سؤال پیش آید ترجمه قرآن که یک کار بسیار فنی، دقیق و نیازمند توانایی خاص علمی و ادبی است، چگونه برای دانش‌آموزان دوره متوسطه اول قابل دست‌یابی است. پاسخ این است که اولاً آموزش مفاهیم به منزله دست‌یابی به مفهوم و معنای اولیه عبارات‌های قرآنی است که عمدتاً از راه ترجمه تحت‌اللفظی میسر می‌شود و در چنین ترجمه‌ای، ظرایف و لطایف و زیبایی‌های ادبی موردنظر نیست. ثانیاً در این آموزش، تأکید اصلی بر معنا کردن آن دسته از آیه‌ها و عبارات‌هایی از قرآن است که عموماً ساختار ساده نحوی و نیز کلمات ساده و پرکاربرد دارند.

بیان این نکته در این جا مفید است که قرآن کریم تقریباً دارای ۷۸,۰۰۰ کلمه است. این تعداد کلمات، از حدود ۱۱,۰۰۰ کلمه غیر تکراری تشکیل می‌شود که هر کلمه از آن، حداقل یک بار در قرآن به کار رفته است. نکته قابل توجه این که کمتر از ۱۰۰۰ کلمه از این یازده هزار کلمه حدود ۷۰ درصد کل کلمات قرآن را تشکیل می‌دهند؛ یعنی، با آموختن معنای این کلمات، قرآن آموز به طور متوسط، می‌تواند معنای بیش از دو سوم کلمات هر صفحه از قرآن کریم را درک کند. البته مطلب یاد شده به این معنا نیست که او می‌تواند به طور متوسط بیش از دو سوم آیه‌ها و عبارات‌های قرآن را معنا کند - چون می‌دانیم برای معنا کردن یک عبارت یا یک جمله، به دانستن مطالبی بیش از معنای کلمات نیاز داریم - ولی پر واضح است که اولاً، درک معنای این حجم از کلمات به کار رفته در قرآن بسیار شوق برانگیز است؛ و ثانیاً، با روشی که در ضمن آن، این تعداد کلمه آموزش داده می‌شود، قرآن آموز با نکات مهمی در زمینه معنا کردن عبارات‌ها و

آیه‌ها نیز آشنا می‌شود و به این وسیله می‌تواند حداقل نیمی از عبارات‌ها و آیه‌های قرآن کریم را معنا کند. پس در این جا منظور از آموزش مفاهیم – در سطح آموزش عمومی و به عنوان سواد قرآنی – دست‌یابی به درک معنای حدود ۷۰ درصد کلمات کل قرآن کریم است که توانایی معنا کردن حداقل نیمی از عبارات‌ها و آیه‌های قرآن کریم را برای قرآن آموز به ارمغان می‌آورد.

شایان ذکر است که کلمه‌ها و عباراتی که در قرآن کریم بیش‌تر ذکر شده‌اند اولاً، از ساختار ساده‌تری برخوردارند و ثانیاً، به دلیل تکرار زیاد، مهم‌ترین بخش معارف اساسی قرآن را شامل می‌شوند؛ به عبارت دیگر، سازماندهی آموزش مفاهیم بر اساس لغات پرکاربرد، به‌طور غیرمستقیم، آموزش معارف اساسی قرآن را نیز شامل می‌شود و قرآن آموز می‌تواند معارف اساسی دین را به‌طور مستقیم از قرآن دریافت کند که این موضوع بسیار مهم و ارزشمند است.

اهمیت و ضرورت آموزش مفاهیم: در اهمیت و جایگاه یگانه قرآن کریم سخنی نیست؛ زیرا این، آخرین و تنها کتاب الهی است که به دور از هرگونه تغییر و تحریف و در صیانت و سلامت کامل در اختیار بشریت است و تا ابد برای همه انسان‌ها نور و هدایت و برای مؤمنان موعظه، شفا و رحمت است؛ اما سخن این است که آیا عموم مردم – حتی غیرمسلمانان و غیرعرب‌زبانان – راهی به استفاده از این رحمت بی‌کران الهی دارند؟ پاسخ با قاطعیت تمام مثبت است و اگر جز این بود، عظمت و اعجاز این کتاب الهی مورد تردید قرار می‌گرفت؛ در حالی که هرگز چنین نیست. شاید به سبب عظمت و عمق بی‌پایان قرآن، دست‌یابی به معارف و حقایق آن بسیار دور و مشکل به نظر آید اما عظمت و اعجاز قرآن در این است که همچون سایر آیات الهی که هستی آکنده از آن‌هاست، ظاهر و باطن دارد. ظاهر آن چون آفتاب تابان و آب زلال و نسیم روح‌بخش، همه انسان‌ها را حیات، طراوت و امید می‌بخشد و از سوی دیگر، ژرفای آن پایان‌ناپذیر است. معصومین – علیهم‌السلام – در روایات خود، به زیبایی برای قرآن چهار رتبه بیان کرده‌اند: «عبارات» برای عموم مردم، «اشارات» برای گروه خاصی از مردم (شاید افراد متخصص و دانشمندان)، «لطائف» برای اولیا و «حقایق» برای انبیا.^۱ متن روایت از حضرت امام حسین (ع) و حضرت امام جعفر صادق علیهما‌السلام به این گونه نقل شده است.

كِتَابُ اللَّهِ عَزَّوَجَلَّ عَلَى أَرْبَعَةِ أَشْيَاءَ

عَلَى الْعِبَارَةِ وَالْإِشَارَةِ وَاللَّطَائِفِ وَالْحَقَائِقِ؛

فَالْعِبَارَةُ لِلْعَوَامِ وَالْإِشَارَةُ لِلْخَوَاصِّ وَاللَّطَائِفُ لِلْأَوْلِيَاءِ وَالْحَقَائِقُ لِلْأَنْبِيَاءِ

(بحارالانوار، ج ۹۲، ص ۲۰ روایت ۱۸ و ص ۱۰۳، روایت ۸۱)

۱- یونس: ۵۷

۲- برای آشنایی بیشتر با این موضوع به پیوست شماره یک (سواد قرآنی چیست؟) مراجعه کنید.

آموزش مفاهیم بر آن است که عموم مردم را به سوی درک عبارت‌های قرآن کریم رهنمون شود. به‌طور خلاصه، ضرورت و فایده آموزش مفاهیم را به عنوان جزئی از آموزش عمومی قرآن، می‌توان به این ترتیب برشمرد:

۱- با توجه به تأکیدات بسیار دو منبع مهم دینی - یعنی قرآن و سنت - همه مردم باید توانایی درک معنای اولیه عبارت‌ها و آیه‌های قرآنی را داشته باشند.

۲- آموزش و یادگیری در صورتی جذاب و برانگیزنده است که طبیعی و معنادار باشد. یادگیری قرآن کریم هر چند به خودی خود ارزشمند و دارای جاذبه‌های بسیار است ولی اگر برای مدتی طولانی برای فراگیر از درک و معنای باشد، به تداوم و تأثیر آن نمی‌توان امید بست. بی‌جهت نیست که بسیاری از مربیان و معلمان آموزش قرآن، بر این باورند که دانش‌آموزان معمولاً آموزش قرآن را با علاقه شروع می‌کنند ولی پس از مدتی نه چندان طولانی، این علاقه و انگیزه کاهش می‌یابد. علاقه اولیه، محصول فرهنگ خانواده و جامعه است که به قرآن و آموزش آن اهمیت می‌دهد ولی اگر فرایند آموزش به شکلی طبیعی، معنادار و جذاب طی نشود، علاقه اولیه رو به کاستی می‌گذارد.

۳- آموزش مفاهیم در کنار آموزش قرائت - که در واقع روی دیگری سکه در آموزش قرآن است - موجب تنوع در آموزش می‌شود و کلاس درس را از یک نواختی و کسالت خارج می‌کند. تذکر این نکته در این جا مفید است که مکمل بودن قرائت و مفاهیم نسبت به یکدیگر، همیشه باید مورد توجه دبیران محترم باشد و تا حد ممکن، از کاربرد روش‌هایی که به نوعی این دو امر را از یکدیگر جدا می‌کنند، پرهیز شود؛ بر این اساس، به کارگیری شیوه‌هایی که لازم و ملزوم بودن این دو بخش آموزش را بهتر نشان می‌دهد، ضرورت دارد. در این باره، به تفصیل سخن خواهیم گفت.

پ - شناخت قرآن

از آن جا که انس با قرآن کریم و علاقه‌مندی به یادگیری آن، هم در سواد قرآنی و هم در اهداف آموزش قرآن در دوره متوسطه اول لحاظ شده است، باید برای دستیابی به این هدف مهم، از مطالب و شیوه‌های متنوع و جذاب بهره برد. آموزش قرائت و مفاهیم قرآن در دست‌یابی به هدف یادشده نقش مهمی دارد ولی انس با قرآن کریم و علاقه‌مندی به یادگیری آن، نیازمند تلاش بیشتری است. به این منظور، در دروس آموزش قرآن، مطالب متنوع و جذابی درباره قرآن کریم ارائه شده است. در این مباحث، سعی بر آن است که با ارائه اطلاعات گوناگون، دانش‌آموزان با جایگاه منحصر به فرد قرآن کریم در اسلام و نقش آن در هدایت و اصلاح جوامع بشری آشنا شوند. دانش‌آموزان با مطالعه این مطالب

می‌آموزند که در طول تاریخ اسلام، همهٔ مسلمانان اعم از دانشمندان، هنرمندان و عامهٔ مردم، چگونه در کشف و گسترش معارف، علوم و زیبایی‌های قرآن اهتمام داشته‌اند و در این راه چه آثار علمی و هنری ماندگاری از خود به جای گذاشته‌اند.

این مجموعه که از آن به عنوان «مجلهٔ قرآنی» می‌توان نام برد، موجب شناختی جدیدتر و عمیق‌تر از قرآن می‌شود و این شناخت، نگرش و رفتاری جدید نسبت به قرآن کریم را برمی‌انگیزد. به این موضوعات متناسب با آیات مندرج در درس، در بخش «شناخت قرآن» توجه شده است. آشنایی با برخی از آیات خاص قرآن کریم، برخی معارف ارزشمند قرآن، قرآن در کلام معصومین - علیهم السلام - و جایگاه ایشان در قرآن، اهتمام مسلمانان در حفظ و توسعهٔ فرهنگ قرآن با خلق آثار ارزشمند علمی و هنری در طول تاریخ، برخی از شکل‌های اعجاز قرآن، قرآن در نگاه و کلام اندیشمندان غیرمسلمان، تأثیرات ژرف قرآن بر زندگی فردی و اجتماعی مسلمانان و ... همهٔ این مطالب در قالب داستان، شعر، خاطره، مصاحبه، گزارش و ... ارائه شده است.

بسته آموزشی درس قرآن

برای آشنایی بیشتر با اهداف، ضرورت و ویژگی‌های بسته آموزشی درس قرآن می‌توانید به صفحات ۵۵ تا ۶۳ کتاب مبانی و روش‌های آموزش قرآن در دوره راهنمایی، کد ۸/۲۰۰۱، ویژه مراکز تربیت معلم، مراجعه کنید.

در اینجا با توجه به ضرورت رعایت اختصار متذکر می‌شویم که علاوه بر کتاب درسی و کتاب راهنمای معلم، یک حلقه لوح فشرده (DVD) متن کامل قرآن کریم همراه با قرائت ترتیل آن در اختیار دبیران و دانش‌آموزان عزیز قرار گرفته است تا در کلاس درس و نیز در خارج از کلاس از آن استفاده کنند.

ویژگی‌های لوح فشرده قرآن کریم

این لوح (DVD) حاوی متن کامل قرآن کریم و قرائت ترتیل استاد منشاوی و استاد پرهیزگار است. هر سال تحصیلی این DVD همراه با کتاب درسی دانش‌آموزان در اختیار ایشان قرار می‌گیرد. این لوح فشرده دارای قابلیت‌ها و ویژگی‌های زیر است:

۱- متن کامل قرآن کریم را صفحه به صفحه، با رسم الخط کم علامت مطابق رسم الخط کتاب درسی و شیوهٔ مرکز طبع و نشر قرآن کریم نمایش می‌دهد.

۲- با مشخص کردن شمارهٔ هر صفحه، متن آن قابل دسترسی است.

۳- کاربر می‌تواند برای قرائت هر آیه، یکی از دو قاری دلخواه خود را انتخاب کند و هر زمان

که خواست با تغییر لازم، قرائت قاری دیگر را گوش کند.

۴- هر جمله‌ای که قرائت شود با تغییر رنگ از متن بقیه صفحه متمایز و مشخص می‌شود.

۵- با هر کلیک می‌توان قرائت هر جمله را به دفعات مورد نظر، گوش کرد.

۶- کاربر می‌تواند با کلیک روی هر آیه یا جمله مورد نظر در هر صفحه قرائت آن عبارت را گوش کند.

۷- در صورت عدم دسترسی به رایانه، می‌توان با استفاده از دستگاه‌های DVD خوان، از همین لوح فشرده، قرائت آیات را بدون نمایش صفحات قرآن، گوش کرد.

آشنایی خانواده محترم دانش‌آموزان با برنامه آموزش قرآن و نقش حمایتی آن‌ها

خانواده و مدرسه از مؤثرترین نهادهای جامعه در تعلیم و تربیت کودکان و جوانان هستند و هرچه این دو کانون مهم نقش خود را بهتر ایفا کنند و از هماهنگی بیشتری برخوردار باشند، دستیابی به اهداف تعلیم و تربیت با موفقیت بیشتری همراه خواهد بود. در این میان، ارتباط خانه و مدرسه زمینه‌ساز آشنایی هرچه بیشتر این دو کانون و به وجود آمدن هماهنگی مطلوب میان آن‌هاست.

بسیار مناسب است در آغاز و یا در حین سال تحصیلی، به کمک مدیر مدرسه، از والدین دانش‌آموزان دعوت کنید تا درباره برخی از دروس، به ویژه درس قرآن و نقش حمایتی والدین از این درس گفت‌وگو شود. از آن‌جا که آموزش قرآن و انس با آن در همه مراحل زندگی برای عموم افراد جامعه لازم است، خانواده‌ها - به ویژه مادران - از این امر استقبال می‌کنند. در جلسه اولیا، می‌توانید با استفاده از پیش‌گفتار کتاب دانش‌آموزان مطالب زیر را طرح کنید.

۱- توصیه به والدین برای خواندن دقیق پیش‌گفتار کتاب

۲- بیان اهداف آموزش قرآن در دوره ابتدایی و مهارت‌های مورد انتظار کسب شده و چگونگی جبران برخی عقب‌افتادگی‌های احتمالی^۱.

۳- بیان مهم‌ترین اهداف آموزش قرآن در دوره متوسطه اول و توضیح بیشتر درباره موضوع مفاهیم و بیان تعریف، ضرورت و روش‌های کسب توانایی معنا کردن عبارات و آیات ساده و پرکاربرد قرآن کریم

۴- توصیه به استفاده از لوح فشرده قرائت آیات کتاب درسی، سایر لوح‌های فشرده قرائت قرآن، کتاب‌ها، مجلات و CD های مناسب آموزش قرآن و توصیه به استفاده از آن‌ها در خانه

۱- در این باره در بخش کلیات همین کتاب توضیح داده شده است؛ برای آشنایی بیشتری یک بار دیگر مطالب آن قسمت را مطالعه کنید.

۵- عموم مطالب و بخش‌های کتاب آموزش قرآن برای والدین نیز مفید است. این عزیزان می‌توانند با مطالعه کتاب درسی و حتی انجام دادن برخی از تمرین‌های آن، ضمن ارتقای توانایی‌های خود درباره قرآن کریم، آمادگی بیشتری برای کمک به فرزند خود پیدا کنند. ضمناً به ایشان تذکر دهید که راهنمایی فرزندان برای دستیابی به پاسخ سؤال‌ها و حل کردن تمرین‌ها، همواره از بیان مستقیم پاسخ کارسازتر است.

۶- نظارت بر کار دانش‌آموزان هنگام انجام دادن تمرین‌های مربوط به درس قرآن در خانه و تشویق کردن آنان برای انجام دادن خوب و به موقع آن‌ها

۷- آشنا ساختن والدین با انواع فعالیت‌های قرآنی خارج از کلاس - که در پیش‌گفتار کتاب دانش‌آموزان به مهم‌ترین آن‌ها اشاره شده است - و ترغیب فرزندان و فراهم آوردن زمینه لازم برای استفاده از برخی از آن‌ها مانند شرکت در کلاس‌ها و فعالیت‌های دارالقرآن، مسابقات قرآن و ...

۸- به والدین متذکر شوید که همیشه و در همه دروس و به‌ویژه درس قرآن و دینی، به علایق، استعداد، و ظرفیت فرزند خود توجه داشته باشند و سعی کنند بیش از هرچیز به افزایش انگیزه و علاقه آن‌ها به این گونه دروس بپردازند و در صورت عدم اظهار علاقه، از سخت‌گیری بپرهیزند و به یادگیری در حد ضرورت و اقل آن اکتفا کنند.

۹- دعوت از والدین در مواقع ضروری برای تذکرات خاص و نیز برگزاری یکی دو جلسه دیگر در طول سال تحصیلی برای یادآوری و بیان برخی تذکرات ضروری، مفید است.

۱۰- در صورت امکان و با توجه به نیاز و علاقه والدین، می‌توانید به صورت هفتگی یا هرچند هفته یک بار، برای آن‌ها جلسه آموزش قرآن برگزار کنید. در این جلسات از کتاب‌های درسی آموزش قرآن یا کتاب‌های مشابه می‌توانید استفاده کنید. برگزاری این گونه جلسات که در فرهنگ سنتی ما نیز متداول بوده است، برای خانواده‌ها و تربیت فرزندان، آثار و برکات زیادی دارد.

روش کلی آموزش قرآن

پس از آشنایی با کلیات آموزش قرآن در دوره متوسطه اول، به موضوع اصلی این کتاب، یعنی روش تدریس نزدیک می‌شویم. اینک در بخش کلیات، روش کلی آموزش دروس و ارزشیابی توضیح داده می‌شود. آن‌گاه در بخش دوم کتاب، روش تدریس هر درس همراه با بیان نکات خاصی درباره آن درس تقدیم می‌گردد.

ابتدا الگویی برای زمان‌بندی و طرح تدریس و پرسش توصیه شود. بدیهی است دبیران محترم با توجه به تجارب و شرایط خاص کلاس خود، در صورت نیاز می‌توانند با تغییراتی در مطالب یا تقدم و تأخر آنها بر کارایی کلاس خویش بیفزایند.

در هر جلسه برای تدریس قرائت، حدود ۳۰ دقیقه و برای آموزش مفاهیم نیز حدود ۳۰ دقیقه و جمعاً به میزان ۶۰ دقیقه و برای پرسش و ارزشیابی نیز حدود ۲۵ دقیقه اختصاص دهیم. پنج دقیقه باقیمانده نیز با توجه به نظر دبیر محترم به سایر کارهای لازم مانند موضوع «شناخت» اختصاص می‌یابد. قابل ذکر است که پرسش و ارزشیابی در ابتدای جلسه و براساس تکلیف «انس با قرآن در خانه» جلسه قبل انجام شود.

در دوره متوسطه اول، آموزش قرآن بر دو رکن اساسی استوار است: یکی دستیابی به قرائت صحیح و روان قرآن کریم و دیگری آموزش درک معنای عبارات و آیات ساده و پرکاربرد قرآن کریم. این دو مهارت اصلی، یعنی قرائت و درک معنا، در آموزش عمومی، دو روی یک سکه‌اند و باید به‌طور متوازن مورد توجه قرار گیرند و از افراط و تفریط در هریک از آنها پرهیز شود.

در دوره متوسطه اول عمدتاً تمرین روان‌خوانی^۱ و آموزش صحت قرائت مدنظر است، ولی اگر دانش‌آموزی مرحله روخوانی را در دوره ابتدایی به خوبی فراگرفته باشد و نتواند ترکیب‌های مشکل عبارات قرآن را درست بخواند، معمولاً در خواندن آیات، مشکل خواهد داشت، هرچند که برخی آیات را روان و خوب بخواند؛ از این‌رو، باید در جلسه اول با ارزشیابی تشخیصی، سطح توان خواندن دانش‌آموزان سنجیده و مشخص شود که کدام دانش‌آموز هنوز در روخوانی به مهارت کافی نرسیده است. اگر تعداد این دانش‌آموزان زیاد باشند، لازم است چند جلسه در این زمینه تمرین شود تا مهارت

۱- مهارت خواندن قرآن از بخش خوانی آغاز شده و تا شمرده‌خوانی و سپس روان‌خوانی ادامه می‌یابد. روان‌خوانی، خواندن قرآن به‌صورت روان و با سرعت معمولی است. در دوره ابتدایی بیشتر به بخش خوانی و شمرده‌خوانی و در دوره متوسطه بیشتر به روان‌خوانی پرداخته می‌شود.

روخوانی آنان به میزان مطلوب برسد، و اگر تعدادی از دانش‌آموزان این مشکل را به طور جدی داشته باشند، می‌توان با اختصاص دادن زمان خاصی، آنها را به سطح کلاس رساند.

برای آشنایی بیشتر با چگونگی تقویت مهارت دانش‌آموزان در روخوانی قرآن توضیحاتی در پایان همین فصل تحت عنوان «چگونگی تقویت روخوانی قرآن دانش‌آموزان» آمده است. با مطالعه و انجام روش ارائه شده در این قسمت، می‌توانید مشکل روخوانی دانش‌آموزان را برطرف کنید.

روش کلی تدریس قرائت آیات هر درس

قرائت ترتیل ۳۰ جزء کامل قرآن کریم در یک لوح فشرده (DVD) همراه با تصویر متن کامل قرآن کریم در اختیار هر دانش‌آموز قرار گرفته است.

استماع آیات درس و همخوانی و تکرار آیات به پیروی از قرائت موجود در لوح فشرده، نقش بسزایی در تقویت قرائت دانش‌آموزان دارد و علاوه بر افزایش توانایی روان‌خوانی آنان، فصاحت و تجوید، وقف و ابتدا، نظم قرائت و صوت و لحن زیبا را نیز به‌طور نسبی ارتقا می‌بخشد و زمینه یادگیری همه مهارت‌های قرائت را فراهم می‌آورد. در تمرین قرائت به کمک لوح فشرده، حافظه شنوایی دانش‌آموزان با نحوه تلفظ کلمات و ترکیبات آیات، و نظم و آهنگ قرائت مأنوس می‌شود، حافظه بینایی آنها با ترکیبات حروف و علائم خط قرآن آشنا می‌گردد و زبان آنها به بیان صحیح کلمات و آیات و نظم و لحن قرائت عادت می‌کند، و می‌توانند به تدریج و شبیه قرائت ترتیل بخوانند یا حداقل روان‌خوانی قرآن را به‌طور کامل تر فراگیرند.

مطابق آنچه که در کتاب آموزش قرآن برای هر جلسه آمده است، در هر هفته حدود هفت صفحه از مٌصحف شریف در نظر گرفته شده است. این صفحات به روش زیر در هر جلسه تدریس و تمرین می‌شود.

۱- پیش قرائت: دانش‌آموزان به گروه‌های دو یا سه نفره تقسیم شده و آیات درس مربوط به آن جلسه را تمرین و پیش‌خوانی می‌کنند. دانش‌آموزان در گروه خود به‌صورت گردشی هر کدام یک جمله را برای هم‌گروه خود می‌خوانند. در صورت وجود اشتباه، هم‌گروهش به او تذکر می‌دهد تا با دقت مجدد، اشتباه خود را شناسایی و برطرف کند. دانش‌آموزان می‌توانند اشکالات خود را از دبیر محترم سؤال کنند تا آنها را راهنمایی کند. این فعالیت حدود پنج دقیقه طول می‌کشد. دبیر محترم نیز بر این فعالیت نظارت می‌کند تا اشکالات احتمالی را شناسایی و رفع نماید.

۲- شیوه رفع اشکالات: دبیر با تشخیص خود، برخی از سؤالات دانش‌آموزان را بلافاصله

برای همان گروه پاسخ می‌دهد و برخی از اشکالات را روی تابلو می‌نویسد و برای همه دانش‌آموزان توضیح می‌دهد. به این ترتیب، اشکالات مهم و عمومی آیات درس، شناسایی و برای کلاس توضیح داده می‌شود.

دبیر محترم اشکالات روخوانی را با شیوه‌ای که در قسمت مربوط آمده است برطرف می‌سازد.

۳- استماع و همخوانی با لوح فشرده یا نوار: قرائت آیات درس مربوط به آن جلسه پخش می‌شود تا دانش‌آموزان استماع کرده و خط بیرند و ضمن گوش دادن به قرائت قاری، با صدای آرام همراهی کرده و با آن زمزمه می‌کنند. برای این فعالیت، حدود ده دقیقه وقت اختصاص می‌دهیم.

۴- فردخوانی: پس از انجام فعالیت‌های فوق، دانش‌آموزان آمادگی لازم را پیدا می‌کنند که به صورت فردی آیات درس را برای کلاس با صدای بلند بخوانند. هر دانش‌آموز یک جمله از آیات را می‌خواند تا همه بتوانند در هر جلسه، حداقل یک جمله را به صورت انفرادی، برای کلاس قرائت کنند. این فعالیت حدود بیست دقیقه به طول می‌انجامد و از اهمیت خاصی برخوردار است.

شیوه اصلاح اشکالات قرائت

معمولاً در قرائت دانش‌آموزان، اشکالات و اشتباهاتی مشاهده می‌شود که ناشی از ضعف مهارت روخوانی یا مربوط به خطای چشم، کلی خوانی، طولانی خواندن، عجله، اضطراب و عدم اعتماد به نفس آنهاست. این اشکالات، یا تکراری و عمومی‌اند (به‌ویژه در کلمات و ترکیبات مشکل) یا مربوط به قرائت یک فرد است.

دبیر محترم اولاً باید تسلط کامل بر قرائت صحیح آیات قرآن کریم به‌ویژه آیات درس را داشته باشد تا بتواند اشکالات و اشتباهات دانش‌آموزان را تشخیص دهد و نیز علت آن را شناسایی کند و سپس با روش‌های مختلف و متناسب با نوع هر اشکال، آنها را به شیوه صحیح اصلاح کند. به این ترتیب، کلاس درس قرآن می‌تواند موجبات تقویت مهارت دانش‌آموزان را در خواندن قرآن کریم فراهم آورد.

برای کسب موفقیت بیشتر در تصحیح قرائت دانش‌آموزان، می‌توان تدابیر و روش‌های زیر را

۱- استماع قرائت ترتیل یا تحقیق قرآن کریم و استفاده از نوارهای آموزشی، به‌طور مستمر یا حداقل پیش از تدریس، موجب افزایش تسلط و آمادگی بیشتر دبیران محترم در آموزش آیات هریک از دروس خواهد شد.

به کار گرفت :

۱- برای تذکر دادن به دانش‌آموز، نباید قرائت او را قطع کنیم؛ بلکه صبر می‌کنیم تا وقف کند، آن‌گاه تذکر می‌دهیم.

۲- خوب است قبل از هر تذکر و تصحیح اشتباه، دانش‌آموز را برای کلماتی که صحیح خوانده است، تشویق کنیم، سپس با توجه به علت اشتباه، از او بخواهیم با آرامش، دوباره همان عبارت یا آیه را بخواند و به حرکات و علائم بیشتر دقت کند و آنچه را که می‌بیند صحیح بخواند یا در خواندن کلمات از کلی‌خوانی پرهیز کند، عجله نکند، طولانی نخواند و... معمولاً در همین مرحله تعداد قابل توجهی از اشکالات دانش‌آموزان برطرف می‌شود.

۳- در صورتی که دوباره اشتباه تکرار شد، به‌طور مستقیم تذکر نمی‌دهیم؛ بلکه خطاب به همه دانش‌آموزان تذکر می‌دهیم تا فردی که اشتباه خوانده است، اضطراب بیشتری پیدا نکند و سایر دانش‌آموزان که همان اشتباه را دارند، توجه کرده و حالت صحیح را بیاموزند.

۴- بهتر است برای اصلاح اشتباه، حالت صحیح را بلافاصله نخوانیم؛ بلکه با استفاده از شیوه‌های مختلف، توجه دانش‌آموزان را به حالت صحیح جلب کنیم.

۵- لازم است توجه و نگاه دانش‌آموزان را به متن کلمه و ترکیب مورد اشتباه جلب کنیم.

۶- در صورت نیاز، از دانش‌آموزان می‌خواهیم به شنیدن قرائت کلمه و ترکیب مورد نظر از طریق لوح فشرده در منزل توجه کنند.

۷- عبارت مورد نظر را تکرار می‌کنیم، ولی کلمه یا ترکیبی را که اشتباه خوانده شده است، نمی‌خوانیم؛ بلکه نحوه خواندن آن را از دانش‌آموزان دیگر سؤال می‌کنیم یا حالت اشتباه را با حالت صحیح به صورت سؤال مقایسه می‌کنیم تا خود دانش‌آموزان، حالت صحیح را تشخیص دهند و بخوانند.

۸- بهتر است در حین مقایسه، بخشی را که اشتباه خوانده شده است، با تأکید و صداکشی بخوانیم.

۹- در صورت نیاز، از دانش‌آموزان می‌خواهیم کلمه یا ترکیب مورد نظر را به صورت بخش‌بخش بخوانند؛ یا کلمه و ترکیب مورد نظر را روی تابلو می‌نویسیم و با اشاره صحیح^۱ به بخش‌های آن، از دانش‌آموزان می‌خواهیم آن کلمه یا ترکیب را، همه با هم به صورت بخش‌بخش بخوانند.

۱۰- پس از مشخص شدن مورد اشتباه و حالت صحیح آن، از دانش‌آموزان می‌خواهیم که

۱- دربارهٔ چگونگی اشاره، توضیحات بیشتر خواهد آمد. ضمناً به منظور آشنایی کامل با این مطلب، می‌توانید به کتاب «روش آموزش

قرآن در دوره ابتدایی» کد ۶۰۱۱ و نیز کتاب ۱۰۰/۸۲ ویژه مراکز تربیت معلم مراجعه کنید.

عبارت و آیه مورد نظر را به صورت دسته جمعی تکرار کنند یا یک دانش آموز توانا و داوطلب آن را بخواند؛ آن گاه همان دانش آموزی که اشتباه خوانده است، آن را تکرار کند.

۱۱- در صورتی که دانش آموز باز همان اشتباه را تکرار کرد، از دانش آموز دیگری می خواهیم

که عبارت را تکرار کند و خواندن بقیه آیات را به کمک سایر دانش آموزان ادامه می دهیم.

۱۲- نیازی نیست که همه اشکالات یک دانش آموز حتماً در یک جلسه اصلاح شود؛ زیرا

بعضی از دانش آموزان برای کسب مهارت لازم، به زمان بیشتری نیاز دارند.

۱۳- بعضی از دانش آموزان ممکن است لکنت زبان داشته باشند و خواندن آنها با تکرار و

مکث های مکرر و کندی همراه باشد. دبیر محترم باید با این افراد برخورد لطیف و مناسبی داشته و

ترتیبی دهد که آنان در مقابل سایر دانش آموزان، خجالت زده نشوند؛ یا خدای ناکرده مورد تمسخر قرار

نگیرند؛ این امر از اتلاف وقت کلاس و درس نیز جلوگیری می کند.

چگونگی تقویت روخوانی قرآن دانش آموزان

همان طور که قبلاً گفته شد، برخی از دانش آموزان در دوره ابتدایی مهارت لازم روخوانی قرآن را کسب نکرده اند و توانایی صحیح خواندن عبارات قرآنی را ندارند. برای رفع این مشکل، باید فعالیت ویژه‌ای صورت پذیرد. اگر تعداد این گونه دانش آموزان کم است، این فعالیت را می توان فقط برای آنها و در غیر این صورت برای همه کلاس انجام داد.

لازم است با علت اساسی ضعف این گونه دانش آموزان در صحیح نخواندن عبارات قرآن آشنا شویم. دانش آموز سال هفتم عموماً حرکات، علائم، حروف و ترکیبات آنها را به طور مجزا می شناسد و صحیح می خواند، ولی هنگام خواندن کلمات و عبارات به علت عدم دقت در بازشناسی حرکات و ترکیبات و «کل خوانی» آنها، به اشتباه می افتد. چنین دانش آموزی باید با تمرین در تمرکز و بازشناسی حرکات و ترکیبات و دقت در آنها، به توانایی درست خواندن عبارات قرآنی دست یابد.

برای حل این مشکل، از چنین دانش آموزی می خواهیم یک عبارت قرآنی را آرام و شمرده یا در صورت نیاز، به صورت بخش بخش بخواند.

خواندن بخش بخش به شکل زیر انجام می شود.

۱- با دقت در حرکت حرف، در صورتی که حرف بعد از آن ساکن یا مشدّد نباشد، آن حرف با

حرکتش در یک بخش خوانده می شود؛ مانند: **كِتَابٌ**

۲- اگر بعد از حرف متحرک، ساکن یا مشدّد باشد، همراه با هم در یک بخش خوانده می شوند؛

مانند: **أَنْزَلْنَا، يَتَّقُونَ**

۳- اگر حرف بعدی ناخواناست، حرکت قبل را به ساکن یا تشدید وصل می کنیم؛ مانند:

الْشَّمْسُ، أَدْخُلُوا الْجَنَّةَ

۴- گاهی با حروف ناخوانای دیگری روبه رو می شویم؛ مانند «و» و «ی» پایه همزه، مانند: **يُؤْمِنُونَ،**

فُرِّئَ یا «و» و «ی» زیر الف کوچک، مانند: **حَيَوةٌ، عَلِيٌّ**. که قواعد مربوط به آنها در دوره ابتدایی به تفصیل بیان شده است. هرکجا لازم باشد این قواعد را بسیار ساده و کاربردی یعنی بدون تعریف و قاعده گویی مفصل، تمرین و یادآوری می کنیم.

برای نمونه، به خواندن بخش بخش آیه زیر توجه کنید.

فَيَقُولُ رَبِّ لَوْلَا أَخَّرْتَنِي إِلَىٰ أَجَلٍ قَرِيبٍ فَأَصَّدَّقَ وَاَكُنَّ مِنَ الصَّالِحِينَ

– حروف «فَ، يَ، قو، لَ» در کلمه «فَيَقُولَ» و «أَ، جَ، لِ» در کلمه «أَجَلٍ» هریک با حرکت کوتاه یا کشیده یا تنوین خودشان در یک بخش خوانده می‌شوند.

– حرف «كُ» در کلمه «أَكُنَّ» با ساکن در یک بخش خوانده می‌شود.

– در کلمه «رَبِّ» حرف «رَ» همراه با اولین حرف مشدّد (بَ) و حرف دوم مشدّد نیز با کسره خودش خوانده می‌شود؛ به این صورت: رَبِّ = رَبِّ + بٍ؛ أَحَرَّتْنِي = أَحَدٌ + حَرٌّ + تَ + نِي؛ فَأَصَدَّقَ = فَ + أَصَدَّ + صَدَّ + دَ + قَ

– حرف «نَ» در ترکیب «مِنَ الصَّالِحِينَ» قبل از «ال» ناخوانا با صاد مشدّد (صَدَّ) در یک بخش خوانده می‌شود؛ یعنی به صورت «نَصَّ» حرف «ص» برای بار دوم با صدای «ا» در یک بخش (صا) خوانده می‌شود.

اگر نیاز است دانش‌آموزان نحوه خواندن یک ترکیب مشکل را بیاموزند، آن ترکیب یا عبارت را به‌طور واضح، منظم و دقیق روی تابلو بنویسید (مانند شیوه نوشتن آیات در کتاب درسی). آن‌گاه با خط کش یا وسیله مناسب دیگری به یکی از دو شیوه زیر به بخش‌ها اشاره کنید.

الف) اشاره ثابت: در این حالت، دست و خط کش اشاره به طور ثابت و بدون حرکت، صدای کوتاه یا الف کوچک یا تنوین را نشان می‌دهد. مثلاً در کلمه «أَجَلٍ» ابتدا فتحه «اَ» روی الف را نشان می‌دهید و از دانش‌آموزان می‌خواهید که همه با هم بگویند «أَ». آن‌گاه فتحه «جَ» را نشان می‌دهید تا بگویند: «جَ» و بالأخره تنوین «ِ» را نشان می‌دهید تا بگویند: «لِ». در همه این موارد، دست شما ثابت است؛ حرکات را یکی یکی نشان می‌دهید و دانش‌آموزان بخش‌بخش می‌خوانند؛ و بدون جلوزدن از شما در خواندن، پیش می‌روند. در همه این موارد، شما فقط به حرکات اشاره می‌کنید نه به حروف و خودتان هیچ نمی‌خوانید بلکه فقط به روش بیان شده، به حرکات اشاره می‌کنید.

ب) اشاره متحرک: در این حالت، خط کش اشاره را از سوی حرف به سمت صدای کشیده یا از حرکت به سوی حرف ساکن یا مشدّد حرکت می‌دهید؛ مانند حرکت از حرف «ق» به سمت صدای کشیده «و» در کلمه «فَيَقُولَ». دقت کنید «و» در این کلمه، صدای کشیده است نه حرف صامت؛ یا مانند اشاره متحرک از «ل» به صدای «ا» در کلمه «لا» یا اشاره متحرک از «كُ» به نون ساکن «ن» در کلمه «أَكُنَّ» یا اشاره متحرک از «أَ» به تشدید در «صَّ» در کلمه «فَأَصَدَّقَ».

این اشاره‌های فنی به صورت ثابت یا متحرک کلید حل مشکل روخوانی است که به روش بسیار ساده و مؤثر مشکل دانش‌آموزان را برطرف می‌کند^۱.

۱- برای آشنایی بیشتر، به فصل اول کتاب «مبانی و روش آموزش قرآن در دوره ابتدایی» کد ۶۰۱۱ مراجعه کنید.

تذکر: گاهی دانش‌آموز در ترکیب صامت و مصوّت مشکل دارد. مناسب است که همراه با تمرین عبارات، جدول‌ها، ترکیبات صامت و مصوت و ساکن و مشدّد را که در کتاب‌های ابتدایی آمده است، در اختیار او قرار دهید تا در منزل از روی جدول‌های یاد شده بخواند و تکرار و تمرین کند.

نمونه جدول‌ها:

جدول ترکیب حروف و حرکات

بَ	بِ	بَا	بُو	بِی	بِی	بَا	بُو	بِی	بِی
تَ	تِ	تَا	تُو	تِی	تِی	تَا	تُو	تِی	تِی

جدول ساکن

اَبَ	اِبَ	اُبَ	اَتَ	اِتَ	اُتَ	اَنَ	اِنَ	اُنَ

جدول حروف مشدّد

اَبُو	اَبِی	اَبَا	اَبُو	اَبِی	اَبِی

روش کلی آموزش مفاهیم (درک معنا)

پس از تدریس قرائت آیات درس، تدریس بخش مفاهیم آغاز می‌شود. این بخش معمولاً از چند فعالیت تشکیل شده است. فعالیت اول، جدول کلمات است که سرمایه کار را در اختیار دانش‌آموزان قرار می‌دهد؛ این سرمایه به روشی فعال و با به‌کارگیری دانسته‌های قبلی دانش‌آموزان در اختیارشان قرار می‌گیرد تا یادگیری اثربخش را به همراه داشته باشد. فعالیت دوم، معنا کردن ترکیب‌هاست. دانش‌آموزان به کمک معنای کلمات جدول و کلمات آموخته شده در درس‌های قبل، معنای ترکیب‌ها را در کلاس، روبه‌روی هر ترکیب می‌نویسند. این فعالیت در آموزش مفاهیم نقش کلیدی را برعهده دارد. بالاخره در فعالیت سوم برخی از قواعد ساده و پرکاربرد که معمولاً دانش‌آموزان در فارسی نیز با آن آشنا هستند،

آمده است. این قواعد در توسعهٔ آموخته‌ها و حدس معنای کلمه‌های جدید مؤثر است. اینک روش تدریس هریک از این فعالیت‌ها توضیح داده می‌شود.

۱- جدول کلمات: در هر درس، دانش‌آموزان بامعنای برخی کلمات جدید قرآن آشنا می‌شوند و به کمک آنها می‌توانند ترکیب‌ها و عبارات قرآنی را معنا کنند. همان‌طور که گفته شد، کلمات این جدول سرمایهٔ اولیه‌ای است که با روش فعال قرار می‌گیرد و تدبیری اتخاذ می‌شود تا خود دانش‌آموزان در فراهم آوردن این سرمایه مشارکت داشته باشند. این امر، ضمن ایجاد اعتماد به نفس در آنها موجب تثبیت، تقویت و گسترش دانسته‌های قبلی می‌شود.

جدول کلمات طی سه مرحلهٔ زیر تدریس می‌شود:

الف) تکمیل جدول: از دانش‌آموزان می‌خواهیم در گروه‌های ۲ یا ۳ نفره یا به صورت انفرادی، معنای کلمات جدول را با استفاده از کلماتی که در بالای جدول آمده است، کامل کنند. آنها می‌توانند به کمک دانسته‌های قبلی و کلمات آشنا یا هم‌خانواده، معنای کلمات را حدس بزنند و جلوی هریک بنویسند. در تکمیل این جدول و سایر بخش‌های مربوط به تدریس و پرسش مفاهیم، همیشه باید دانش‌آموزان، مداد و پاک‌کن در اختیار داشته باشند و هر پاسخی را که با تلاش خود و دوستانشان به دست آورده‌اند در کتاب بنویسند. زمانی که دانش‌آموزان به نوشتن مشغولند، دبیر با حرکت در کلاس بر فعالیت دانش‌آموزان نظارت کرده و در صورت نیاز آنها را راهنمایی می‌کند.

ب) تصحیح جدول: پس از آنکه بیشتر دانش‌آموزان مرحلهٔ قبل را انجام دادند، زمان تصحیح جدول فرا می‌رسد. این کار می‌تواند به شیوه‌های مختلف صورت گیرد؛ فقط باید سعی شود در این مرحله کلاس آرام باشد تا اگر دانش‌آموزی معنای کلمه‌ای را درست تشخیص نداده است، متوجه اشتباه خود شود و آن را تصحیح کند. دبیر می‌تواند کلمات جدول را به ترتیب بخواند و از دانش‌آموزان بخواهد که معنای هر کلمه را به‌طور دسته‌جمعی بگویند؛ تا هم کلماتی که از قبل معنا شده است و هم کلماتی که دانش‌آموزان معنای آنها را نوشته‌اند، معنا شود. فایدهٔ خواندن همهٔ کلمات جدول این است که اولاً، معنای هر کلمه بیان می‌شود و این خود نوعی آموزش است؛ ثانیاً، چون کلمات به‌طور منظم خوانده می‌شوند، مسئلهٔ جلو و عقب خواندن یا جاافتادن کلمات پیش نمی‌آید. از شیوه‌های دیگر نیز می‌توان استفاده کرد؛ به شرط آنکه کار در نهایت آرامش، دقت و در کمترین زمان انجام گیرد.

پ) تمرین جدول: پس از اینکه جدول، تصحیح و معنای هر کلمه مشخص شد، دبیر می‌تواند برای به‌خاطر سپاری نسبی معنای کلمات و آمادگی برای مراحل بعدی معنای کلمات را با دانش‌آموزان تمرین کند. این کار را می‌توان به صورت انفرادی یا دسته‌جمعی انجام داد. می‌توان یک بار کلمات را

به ترتیب خواند تا دانش‌آموزان معنای هریک را بگویند یا با پرسش از کلمات به صورت نامرتب تکرار کرد. به منظور دقت و تقویت مهارت دانش‌آموزان، اگر در این مرحله، معنای کلمات را به صورت شفاهی بگویم تا دانش‌آموزانی که آمادگی بیشتری دارند خود آن کلمه قرآنی را بگویند، اشکالی ندارد؛ فقط باید توجه داشته باشیم که این گونه پرسش کردن (فارسی به عربی) منحصراً در چنین زمانی بدون اشکال است و در هیچ زمان دیگری چه به صورت شفاهی و چه به صورت کتبی نباید از دانش‌آموزان ترجمه از فارسی به عربی پرسش شود. اگر دبیر تشخیص دهد در این مرحله نیز این کار مفید نیست، انجام دادن آن ضرورتی ندارد.

پس از انجام دادن مراحل فوق، تدریس جدول کلمات به پایان می‌رسد. به این سه مرحله، در مجموع حداکثر ۵ تا ۷ دقیقه وقت اختصاص داده می‌شود. لزومی ندارد دبیر از قبل تعیین وقت کند بلکه نظارت او بر حسن اجرای این مراحل موجب می‌شود که این فعالیت به طور طبیعی در ظرف چنین مدتی انجام شود.

۲- معناکردن ترکیب‌ها: این قسمت، مهم‌ترین بخش تدریس مفاهیم است؛ از این رو برای انجام دادن مراحل تدریس آن، باید به میزان مورد نیاز وقت اختصاص داد. این مراحل به شرح زیر است:

الف) نوشتن معنای ترکیب‌ها: از دانش‌آموزان می‌خواهیم به صورت گروهی (گروه‌های ۲ یا ۳ نفره) یا انفرادی، معنای هر ترکیب را جلوی آن در کتاب خود بنویسند. به دانش‌آموزان می‌آموزیم که معنای ترکیب‌ها را به کمک هم گروه خود، به صورت تحت‌اللفظی (کلمه به کلمه) بنویسند. آنها به تدریج خود به خود ترجمه معمولی و روان‌تر را می‌آموزند، ولی نباید در این امر اصرار ورزید؛ بلکه آنچه اهمیت دارد، کسب توانایی ترجمه تحت‌اللفظی است. گاهی برخی از دانش‌آموزان، فقط معنای ترکیب‌ها را در ذهن مرور و در کتاب چیزی نمی‌نویسند. این کار صحیح نیست و می‌تواند موجب ضعف یا از میان رفتن اعتماد به نفس آنها شود. دبیر باید از آنها بخواهد به هر میزان که می‌توانند، ترکیب‌ها را معنا کرده و در کتاب خود بنویسند. او در کلاس گردش می‌کند و با نظارت بر کار دانش‌آموزان، ضمن راهنمایی آنان، اشکالات احتمالی را برطرف می‌سازد و در صورت نیاز، به گروه یا افراد ضعیف‌تر کمک می‌کند و مثلاً به آنها می‌گوید: ترکیب «لِقَوْمِهِ» از چند کلمه تشکیل شده است. با راهنمایی لازم، آنها متوجه می‌شوند که این ترکیب از سه کلمه «لِ + قَوْم + ه» تشکیل شده است. بنابراین، معنای آن می‌شود «برای قومش» یا «برای قوم او».

ب) تصحیح معنای ترکیب‌ها: این بخش از تدریس مفاهیم نیز اهمیت ویژه‌ای دارد و اگر به طور کامل و صحیح صورت گیرد، عمده یادگیری و آموزش انجام شده است و دانش‌آموزان در حل

سایر تمرین‌ها به ویژه تمرین «انس با قرآن در خانه» مشکلی نخواهند داشت. تصحیح معنای ترکیب‌ها به شیوه زیر انجام می‌شود.

از یکی از دانش‌آموزان می‌خواهیم تا اولین عبارت را همراه با معنایی که نوشته است، بخواند. هر دانش‌آموز باید عبارت قرآنی را با دقت و صحیح بخواند. نباید تصور کرد که در هنگام تدریس و تمرین مفاهیم، صحیح خواندن متن عبارت قرآنی اهمیت ندارد بلکه کاملاً برعکس، دانش‌آموزان باید عملاً بیاموزند که همیشه قرآن و عبارات قرآنی را صحیح و واحد ممکن، زیبا بخوانند. از این‌رو، اگر عبارت غلط خوانده شود، تذکر می‌دهیم تا دانش‌آموز یک بار دیگر عبارت را با دقت بخواند یا به شیوه‌های مناسب دیگری که قبلاً توضیح داده شده است، رفع اشکال می‌کنیم. پس از صحیح خواندن عبارت قرآنی، از همان دانش‌آموز می‌خواهیم تا معنایی را که قبلاً نوشته است، بخواند. اگر معنا صحیح باشد، با تشکر از این دانش‌آموز و گرفتن تأیید از سایر دانش‌آموزان چند لحظه فرصت می‌دهیم که اگر دانش‌آموزی نیازمند تصحیح است، ترجمه خود را اصلاح کند. در این قسمت، باید به نحوی عمل شود که دانش‌آموزان منتظر شنیدن ترجمه صحیح، از زبان معلم نباشند بلکه هنگام شنیدن ترجمه از زبان دوست خود، دقت کرده و در تشخیص درستی یا نادرستی آن به‌طور فعال شرکت کنند. از این‌رو معلم باید با حوصله به دانش‌آموزان فرصت دهد که هرگونه سؤالی درباره ترجمه این ترکیب دارند، بیان کنند و تا حد ممکن از سایر دانش‌آموزان بخواهد که به پرسش‌های دوستان خود پاسخ دهند. این شیوه عمل، بر اعتماد به نفس دانش‌آموزان می‌افزاید و مانع گفت‌وگوهای نابجای دانش‌آموزان با یکدیگر و شلوغی کلاس می‌شود.

اگر ترجمه ارائه شده صحیح یا کامل نباشد، از دانش‌آموزی که آن را بیان کرده است، به‌خاطر خواندن صحیح عبارت قرآنی یا آن بخش از ترجمه‌اش که صحیح بوده است تشکر می‌کنیم و از دانش‌آموز دیگری می‌خواهیم ترجمه خود را بخواند. این کار با پرسش و پاسخ از دانش‌آموزان ادامه پیدا می‌کند تا پاسخ صحیح روشن شود. آن‌گاه دانش‌آموز دیگری عبارت دوم و ترجمه آن را می‌خواند و به‌روشنی مذکور عمل می‌شود تا همه عبارات این فعالیت پایان پذیرد.

چند تذکر مهم

در تکمیل و تصحیح معنای ترکیب‌ها نکات مهمی وجود دارد که در اینجا به برخی از آنها اشاره می‌شود.

اول: دبیر محترم نباید به هیچ وجه ترجمه عبارات و ترکیب‌های قرآنی

را به دانش‌آموزان دیکته کند. این روش نادرست نه تنها زمینه یادگیری صحیح را فراهم نمی‌آورد بلکه مانع علاقه‌مندی دانش‌آموزان به درک و فهم قرآن کریم می‌شود.

دوم: گاهی برای درک بهتر معنای تحت‌اللفظی باید کلماتی اضافه شود. برخی از این کلمه‌ها بیشتر تکرار می‌شوند؛ مانند کلمه «را» یا افعال ربطی مانند «است، هستم، هستی، ...». ضمن اطمینان دادن به دانش‌آموزان که نوشتن این گونه کلمه‌ها غلط به حساب نمی‌آید، به تدریج موارد کاربرد آنها را به ایشان می‌آموزیم.

سوم: برای آموزش مفاهیم، هر چند ترکیب‌ها و عباراتی انتخاب شده است که پس از ترجمه تحت‌اللفظی، معنا و مفهوم آنها روشن باشد ولی با وجود این، برخی از آنها چنین نیست. مفهوم این گونه ترکیب‌ها باید با پرسش از دانش‌آموزان برای آنها روشن شود؛ مثلاً در ترکیبی آمده است: «فِي السَّمَاءِ رِزْقُكُمْ»؛ دانش‌آموزان معنا می‌کنند «در آسمان روزی شما» یا «در آسمان روزی شماست»، ولی ممکن است برخی از آنها یا حتی همه متوجه منظور این عبارت نشوند؛ از این رو، مثلاً از دانش‌آموزان سؤال می‌کنیم: «بچه‌ها، روزی شما در آسمان است» یعنی چه؟ برخی از آنها پاسخ می‌دهند. آنها را تشویق کرده و در صورت نیاز، این پاسخ‌ها را تکمیل و تصحیح می‌کنیم.

چهارم: گاهی برخی از ترکیب‌ها یا عبارات، برای طرح یک تذکر اخلاقی یا اعتقادی بسیار مناسب است و معلم تشخیص می‌دهد که خوب است نکته‌ای در این باره بیان کند. این کار خوب است؛ به شرط آنکه اولاً، توضیحات معلم از یکی دو دقیقه بیشتر طول نکشد (که هم دانش‌آموزان خسته نشوند و هم وقت فعالیت‌های اصلی تر گرفته نشود)؛ ثانیاً، این موارد زیاد نباشد. در صورتی که دبیر محترم در ذیل هر عبارت، به بیان ملاحظات تفسیری و... اقدام کند، غرض اصلی درس تحت‌الشعاع قرار می‌گیرد.

پنجم: دانش‌آموزان در دروس اولیه، معمولاً در معنا کردن ضمائر یا حروف اضافه دچار اشتباه می‌شوند. این امر طبیعی است و تا دستیابی آنان به ترجمه صحیح و پرهیز آنان از جابه‌جا معنا کردن کلمات باید حوصله کرد. گاهی نیز می‌توان در حین تصحیح معنای ترکیب‌ها، مثلاً یک ضمیر (مانند هُم یا کُم) را که دانش‌آموزان در معنای آن دچار اشتباه می‌شوند، با اسم‌های مختلف ترکیب کرد تا آنان به‌طور دسته‌جمعی و شفاهی معنای آنها را بیان کنند. بهره‌گیری از این شیوه‌ها موجب رفع خستگی دانش‌آموزان می‌شود و نیز معنای کلمات پرکاربرد را در ذهن آنان تثبیت می‌کند.

۳- حل تمرین قواعد ساده: این فعالیت که در برخی از دروس آمده است، به بیان برخی

قواعد ساده و کاربرد مفاهیم اختصاص دارد. باید توجه کرد که درس قرآن در مقام بیان قواعد صرف و نحو زبان عربی نیست؛ زیرا بیان این گونه مطالب برعهده درس عربی است. از این رو، این گونه قواعد پیش از آنکه در درس عربی طرح شوند، در درس قرآن مورد استفاده و تمرین قرار نمی گیرند. البته برخی مطالب مانند شناخت کلمات هم خانواده که بسیار ساده است، با توجه به توانایی دانش آموزان در تشخیص این گونه کلمات (که در درس فارسی دوره ابتدایی فرا گرفته اند) ارائه و تمرین شده است. روش انجام این فعالیت مانند دو فعالیت قبلی است. در حل این تمرین، معلم نباید به بیان قاعده مورد نظر بپردازد بلکه دانش آموزان با مشاهده الگوی ارائه شده، به راحتی آن را حل می کنند. در صورتی که معلم در پرسش های شفاهی یا کتبی از این تمرین سؤال کند، حتماً باید در امتحان نیز مانند کتاب یک الگو ارائه دهد و آن گاه سؤال مورد نظر را طرح کند.

پس از پایان تدریس مفاهیم، دانش آموزان را به انجام تکلیف «انس با قرآن در خانه» تشویق می کنیم.

روش بررسی تکلیف «انس با قرآن در خانه»

بخش «انس با قرآن در خانه» هر درس، تکلیف دانش آموزان برای خارج از کلاس است. با تشخیص دبیر محترم در ابتدا یا پایان هر جلسه، ضمن پرسش از بخش های مختلف «انس» انجام این تکلیف و نیز توانایی دانش آموزان در قرائت و مفاهیم هر درس، ارزشیابی می شود.

بخش «انس» از چهار تمرین تشکیل شده است. تمرین اول مربوط به خواندن روزانه قرآن کریم و تعدادی از صفحات مصحف شریف است که فقط دو یا یک صفحه از آنها در کتاب درسی آمده است. دانش آموزان سایر این صفحات را با استفاده از مصحف کامل یا لوح فشرده (DVD) ای که در اختیار دارند، در خانه تمرین می کنند. پرسش از قرائت آیات این صفحات، اولین تمرین «انس با قرآن در خانه» است.

تمرین دوم مربوط به ترجمه و درک معنای چند آیه از آیات درس است. بیشتر عبارات و جملات این چند آیه در فعالیت دوم بخش مفاهیم آمده است. از این رو دانش آموزان در انجام این تمرین مشکلی ندارند.

تمرین سوم انتخاب چند ترکیب یا عبارات ساده از یک صفحه از قرآن کریم است. تعدادی از دانش آموزان برخی از عبارات انتخاب شده خود را همراه با ترجمه در کلاس ارائه می کنند.

تمرین چهارم انتخاب یک پیام قرآنی است که توسط دانش آموزان انجام شده، همراه با توضیحاتی

در کلاس ارائه می‌شود.

از آنجا که ارزشیابی مستمر، در قالب حل تمرین‌های مختلف «انس با قرآن در خانه» صورت می‌پذیرد، توضیحات بیشتر این قسمت در بخش ارزشیابی مستمر ارائه خواهد شد.

روش آموزش موضوعات شناخت قرآن

- ۱- دبیر محترم ابتدا درباره اهداف مباحث شناخت برای دانش‌آموزان توضیحات لازم را بیان می‌کند تا با اهداف و فلسفه طرح مباحث مختلف شناخت آشنایی لازم را پیدا کنند.
 - ۲- روش تدریس بخش شناخت به‌طور مختصر برای دانش‌آموزان بیان می‌شود.
 - ۳- در آغاز تدریس هر موضوع، دبیر محترم توضیحات مختصری ارائه کرده و گاهی قسمتی از متن را می‌خواند.
 - ۴- متن شناخت توسط یک دانش‌آموز خوانده می‌شود.
 - ۵- پس از خواندن متن، می‌توان با طرح سؤالات و اگر، با دانش‌آموزان به گفت‌وگو پرداخت و از طریق بارش فکری، به سؤالات آنان پاسخ داد.
 - ۶- دانش‌آموزان درباره تصاویر موجود در کتاب گفت‌وگو می‌کنند؛ شما نیز توضیحات آنها را کامل کنید یا زمینه پژوهش را برای آنان فراهم آورید.
 - ۷- دانش‌آموزان می‌توانند برای تکمیل مباحث شناخت، پژوهش‌های دسته‌جمعی یا انفرادی انجام دهند و در فرصت‌های مناسب درباره آن به گفت‌وگو بپردازند.
 - ۸- تشویق دانش‌آموزان به فعالیت‌های قرآنی خارج از کلاس، زمینه انس بیشتر آنها را با قرآن کریم فراهم می‌آورد.
- تذکر:** چه خوب است درباره موضوعات شناخت، مطالعات خارج از کتاب و تکمیلی داشته باشیم.

روش ارزشیابی پیشرفت تحصیلی

پرسش و ارزشیابی درس قرآن مانند سایر دروس دوره متوسطه، به دو صورت مستمر و پایانی انجام می‌شود. مطابق آیین‌نامه مصوب شورای عالی آموزش و پرورش، پرسش و ارزشیابی مستمر در بخش قرائت، به صورت شفاهی و در بخش مفاهیم با تشخیص معلم می‌تواند به هر دو صورت شفاهی یا کتبی انجام شود و ارزشیابی پایانی قرائت به صورت شفاهی و مفاهیم به صورت کتبی خواهد بود. شیوه این ارزشیابی در دو بخش مستمر و پایانی به این شرح است.

پرسش و ارزشیابی مستمر

الف) ارزشیابی قرائت: برای ارزشیابی مستمر از شیوه‌های مختلف می‌توان بهره جست که

نمونه‌ای از آنها به شرح زیر توصیه می‌شود.

۱- آیات هر درس در جلسه بعد، از دانش‌آموزان پرسش می‌شود. (ضمن پرسش از بخش‌های مختلف انس با قرآن در خانه)

۲- هر دانش‌آموز یک جمله از صفحات قرآنی داخل یا خارج از کتاب را که مربوط به تکلیف همان جلسه است، می‌خواند تا از همه دانش‌آموزان پرسش شود.

۳- ابتدا افرادی که تسلط بیشتری دارند قرائت کنند و سپس دیگران.

۴- نیمی از نمره ارزشیابی درس قرآن به قرائت تعلق دارد، ولی بهتر است نمره قرائت از ۲۰ و نمره مفاهیم نیز از ۲۰ منظور گردد و سپس معدل گیری شود.

۵- برای هر اشتباه روخوانی یک امتیاز از ۲۰ کسر می‌شود. اگر دانش‌آموز قبل از تذکر معلم، اشتباهش را تصحیح کند، امتیازی از او کسر نمی‌شود.

۶- اگر در یک کلمه چند حرکت و علامت اشتباه شود؛ فقط یک اشتباه محسوب می‌شود. در صورت تکرار یک نوع اشتباه نیز فقط یک امتیاز کسر می‌شود.

۷- به هر دانش‌آموزی که آیات درس را با صوت زیبا و شبیه قرائت لوح فشرده یا با تلفظ صحیح حروف خاص عربی بخواند یا برخی از آیات دروس را حفظ کند، تا دو امتیاز تشویقی تعلق می‌گیرد.

۸- دانش‌آموزی که در تقویت قرائت هم گروهی خود به طور مؤثر تلاش نماید یا آیات درس را خوش نویسی، تذهیب و نقاشی کند، به عنوان بخشی از فعالیت خارج از کلاس امتیاز می‌گیرد.

۹- برای تشویق دانش‌آموزانی که به طور چشمگیر و فوق العاده تلاش می‌کنند، خوب است، جوایزی از سوی مدرسه یا اولیای دانش‌آموزان فراهم شده و به شیوه مناسب یا در مراسمی خاص به آنان اهدا شود. باید به تلاش افراد ضعیف نیز توجه داشت و آنان را تشویق کرد. به طور کلی، مبنای نمره و تشویق باید فعالیت و پیشرفت هر دانش‌آموز متناسب با توان و استعداد خود او باشد.

ب) ارزشیابی مفاهیم: پرسش‌های مستمر بخش مفاهیم نیز براساس بخش انس با قرآن در خانه

انجام می‌شود. در پایان تدریس مفاهیم، انجام تمرین در خانه را به دانش‌آموزان یادآوری می‌کنیم و در جلسه مربوط، چگونگی انجام دادن این تکلیف به شیوه مناسب کنترل می‌شود. این کنترل نباید آن‌چنان سخت و اضطراب‌آور باشد که دانش‌آموزان را به انجام دادن غیراصولی این تمرین مانند نوشتن از روی سایرین یا موارد مشابه دیگر وادارد و نه همراه با بی‌توجهی باشد که با دانش‌آموزان منضبط و غیرمنضبط

یکسان برخورد شود. باید با تدبیر، دانش آموزان را - به ویژه کسانی را که کم توجهی می کنند - به انجام دادن این کار در خانه تشویق کرد.

پس از بررسی تکلیف دانش آموزان، عبارات قرآنی «انس با قرآن در خانه» از آنها پرسش می شود. این کار را به شیوه های مختلفی می توان انجام داد؛ مثلاً ممکن است از دانش آموزی خواست که یک عبارت را از روی کتابی که ترجمه عبارت در زیر آن نوشته نشده است، بخواند و ترجمه کند، ولی بهتر است هر دانش آموز، عبارت و ترجمه مربوط به آن را که قبلاً نوشته است، از روی کتاب خودش بخواند. در اینجا چند نکته قابل توجه است.

۱- صحیح خواندن عبارت قرآنی اهمیت و امتیاز دارد.

۲- اگر ترجمه دانش آموز، شبیه ترجمه هایی باشد که معمولاً در بخش آموزش مفاهیم می نویسند (تحت اللفظی) و همچنین صحیح باشد، تشویق می شود. برای کسب اطمینان از میزان توانایی دانش آموز، از برخی ترکیب ها یا کلمات همین عبارت سؤال شود؛ مثلاً پس از آنکه دانش آموز ترجمه عبارت «وَمَنْ يَسْكُرْ فَإِنَّمَا يَسْكُرْ لِنَفْسِهِ» را خواند، معلم می پرسد: «لِنَفْسِهِ» یعنی چه؟ یا ادامه می دهد: این ترکیب از چند کلمه تشکیل شده است و هریک به چه معناست؟ همچنین از برخی ترکیب ها یا کلماتی که در بخش مفاهیم همین درس یا درس های قبل آمده است پرسش می شود. اگر دانش آموز در ترجمه عبارات قرآنی تلاش کافی نکرده باشد، معمولاً در پاسخ به پرسش های شفاهی موفق نخواهد بود. به هر حال، با طرح چند پرسش، دانش آموز مورد ارزیابی قرار می گیرد.

به این ترتیب همه عبارات این بخش ترجمه می شود و سایر دانش آموزان ترجمه خود را در صورت نیاز تصحیح می کنند.

۳- در پرسش و پاسخ عبارات قرآنی این بخش، باید نکاتی را که در تصحیح ترکیب های بخش آموزش مفاهیم بیان شد، رعایت کرد؛ مثلاً لازم است از دیکته کردن ترجمه عبارات جداً پرهیز شود، ترجمه های صحیح پس از بیان دانش آموز، مجدداً توسط معلم بازگو نشود بلکه دانش آموزان با دقت به پاسخ دوستان، خود، این کار را انجام دهند.

از آنجا که پرسش های شفاهی به شیوه های مختلفی انجام می پذیرد، لزومی ندارد برای نمره یا امتیاز دادن به دانش آموزان، الگو و بارم بندی خاصی ارائه شود بلکه دبیر محترم می تواند با توجه به میزان توانایی دانش آموزان، نمره ای از ۲۰ به آنان بدهد. به ویژه از آنجا که همیشه پرسش مفاهیم با خواندن آیات و عبارات قرآنی همراه است، این نمره می تواند بیانگر میزان توانایی قرائت و مفاهیم دانش آموزان باشد. به این ترتیب، بخش مفاهیم درس قرآن حل می شود و توانایی دانش آموزان نیز ارزیابی می گردد.

خوب است پس از تدریس و پرسش سه درس، دبیر محترم از دانش‌آموزان یک امتحان کوتاه و ساده از مفاهیم این چند درس به صورت کتبی به عمل آورد. این امتحان کتبی در یادآوری دروس، تقویت توانایی دانش‌آموزان، انس و آشنا کردن آنها با شیوه امتحان کتبی مفاهیم، ارزیابی دقیق تر همه دانش‌آموزان و... مفید است.

نکته مهم: نباید تصور شود که نمره مستمر، معدل همه نمراتی است که یک دانش‌آموز در طول یک نیم‌سال گرفته است. می‌توان با توجه به روند پیشرفت دانش‌آموزان، تنها نمرات بهتر آنها را مدنظر قرار دهد.

ارزشیابی فعالیت‌های خارج از کلاس

مطابق آیین‌نامه امتحانات، حداقل پنج نمره از نمره مستمر دانش‌آموزان به فعالیت‌های خارج از کلاس آنها اختصاص دارد. برخی از این فعالیت‌ها در بخش ارزشیابی کتاب مبانی و روش آموزش قرآن دوره راهنمایی (کد ۱۰۰۸/۲) بیان شده است.

ارزشیابی پایانی

آزمون پایانی درس قرآن در دوره متوسطه اول براساس ده نمره قرائت به صورت شفاهی و ده نمره مفاهیم به صورت کتبی است. امتحان پایانی شفاهی در زمان امتحان‌های شفاهی و امتحان کتبی با درج در جدول امتحان‌های کتبی هر نیم‌سال در زمان مربوط با توجه به توضیحات ذیل برگزار می‌شود. توصیه می‌شود بارم‌بندی هر یک از آزمون‌های پایانی قرائت و مفاهیم براساس ۲۰ نمره انجام شود که معدل آنها نمره آزمون پایانی هر دانش‌آموز در درس قرآن است.

بخش اول – آزمون قرائت

۱- در آزمون قرائت، از هر دانش‌آموز سه پرسش می‌شود. دانش‌آموزان در هر پرسش حدود چهار سطر از آیات را می‌خوانند. دو پرسش از آیاتی که در کتاب درسی در بخش قرائت آمده و یک پرسش از صفحاتی که جزء تکلیف انس با قرآن در خانه و خواندن روزانه قرآن کریم بوده است.

۲- به ازای هر کلمه بدون اتصال مانند «وَجَاتٌ» یا با اتصال مانند «إِنَّ اللَّهَ»، «فِي الْأَرْضِ» یا «عَمِلُوا الصَّالِحَاتِ» که غلط خوانده شود، نیم نمره کسر می‌شود. ممکن است در این کلمه ساده (بدون اتصال) یا مرکب (با اتصال)، یک یا چند غلط اتفاق افتد، در این صورت نیز همان نیم نمره کسر می‌شود.

تبصره: با تشخیص معلم و در صورت مفید بودن تذکر، می‌توان از دانش‌آموز خواست که با خواندن مجدد، غلط خود را تشخیص و تصحیح کند. در این صورت نمره‌ای کسر نمی‌شود.

۳- اگر قرائت دانش‌آموز، با تکرار، برگشت و مکث زیاد همراه باشد، در مجموع یک تا دو نمره کسر می‌شود. شرایط خاص دانش‌آموزان استثنایی یا دارای لکنت زبان باید مورد توجه قرار گیرد.

۴- اگر دانش‌آموز آیات را شبیه به قرائت لوح فشرده (تحقیق یا ترتیل) بخواند یا تلفظ صحیح حروف خاص عربی را رعایت کند یا حدود نصف صفحه از آیات قرآن یا پیام‌های قرآنی را از حفظ باشد، در مجموع یک تا دو نمره تشویقی به نمره قرائت او اضافه می‌شود.

۵- از قواعد قرائت، پرسش نمی‌شود؛ رعایت این قواعد فقط در حین قرائت، کفایت می‌کند.

۶- سعی شود با اتخاذ تدابیر مناسب، از اضطراب دانش‌آموزان هنگام آزمون، کاسته شود؛ برای مثال، می‌توان پیش از پرسش، به هر دانش‌آموز چند دقیقه فرصت داد تا آیات آزمون را مرور کند.

۷- خوب است هنگام آزمون قرائت، کتاب دانش‌آموز را از او گرفت و اشتباهات او را روی کتابش علامت زد تا دانش‌آموز با این اشتباهات آشنا شود و در اصلاح آنها بکوشد.

بخش دوم - آزمون مفاهیم

پیشنهاد می‌شود با رزم‌بندی سؤال‌های مفاهیم (امتحان کتبی) بر مبنای ده نمره به صورت زیر منظور شود:

معنای کلمات ۱ نمره، معنای ترکیب‌ها ۴ نمره، معنای عبارات ۴ نمره، قواعد ساده ۱ نمره. در صورت طرح سؤال از قواعد (الگوی قواعد مفاهیم)، این پرسش‌ها باید با ارائه الگو (مانند آنچه در کتاب درسی آمده است) همراه باشد.

بدیهی است با تشخیص دبیر محترم این الگوی نمره‌دهی می‌تواند با تغییراتی نیز همراه باشد. برخی از نکات مهم که باید در تصحیح امتحان کتبی به مفاهیم مدنظر باشد.

۱- پس از تهیه کلید سؤالات طراحی شده، در بالای برگه کلید تصریح شود که «نظر مصحح محترم در صحیح یا غلط بودن پاسخ دانش‌آموزان صائب است» تا از پاسخ‌های صحیح دانش‌آموزان که لزوماً مانند کلید سؤالات نیست، نمره‌ای کسر نشود.

۲- متن سؤال‌ها به خصوص کلمات و عبارات قرآنی (عربی) واضح و با اعراب لازم - مانند کتاب درسی - نوشته شود و قبل از تکثیر، بازبینی و اصلاح مورد نیاز به عمل آید.

۳- هیچ سؤال‌ی به صورت ترجمه کلمه یا عبارت از فارسی به عربی طرح نشود.

۴- توزیع سؤال‌ها به نسبت دروس مختلف، متعادل و متناسب باشد.

۵- از طرح سؤال‌های دارای نکته ویژه، ترکیب و عبارت مبهم، مطالب پاورقی یا عبارت کم کاربرد

در کتاب درسی، حتی الامکان خودداری شود.

۶- طراح سؤال‌های آزمون نهایی و مصححان محترم برگه‌ها، از میان دبیرانی انتخاب شوند که

در سال تحصیلی جاری، کتاب آموزش قرآن را تدریس کرده‌اند.

۷- مبنا در پاسخ دانش‌آموزان، ترجمه تحت‌اللفظی است و نمره کامل دارد. در صورتی که

ترجمه، روان و صحیح ارائه شده باشد، نیز نمره کامل خواهد داشت.

۸- مهم‌ترین گام در توانایی درک معنای عبارات قرآنی، ترجمه تحت‌اللفظی آنهاست، از این رو،

اگر دانش‌آموز برخی از کلمه‌ها - مانند «را»، فعل‌های ربطی (است، هستم، ...) و ... را در ترجمه

نویسد، نمره‌ای از او کسر نمی‌شود.

۹- اگر دانش‌آموز حروف اضافه را به شکل معنای اولیه و اصلی آنها معنا کند، صحیح است؛

هر چند که در عبارت مورد سؤال، ممکن است بهتر باشد آن حرف به صورت دیگری معنا شود؛ مانند

حرف اضافه «ب» در عبارت «مَنَامُكُمْ بِاللَّيْلِ وَالتَّهَارِ» که بهتر است «در» معنا شود ولی اگر دانش‌آموز

«به» معنا کند، نمره‌ای از او کسر نمی‌شود. همچنین حرف اضافه «مِن» که هر جا «از» معنا شود، صحیح

محسوب می‌شود.

۱۰- اگر دانش‌آموز، یک فعل را که به هر دلیل در کتاب درسی به دو صورت معنا شده است، به

هریک از دو معنا بنویسد، نمره کامل خواهد گرفت. برای مثال، برای افعالی که گاهی به تناسب جمله،

ماضی و گاهی مضارع معنا می‌شوند، هر دو معنا صحیح است؛ یا اگر فعل مضارع در جمله‌ای به صورت

مضارع اخباری یا التزامی معنا شود، صحیح است و نمره‌ای از دانش‌آموز کسر نمی‌شود.

۱۱- در صورتی که فعل مفرد، به صورت جمع یا برعکس معنا شود یا فعل ماضی به صورت

مضارع یا برعکس معنا شود، فقط نیمی از نمره مربوط به آن کلمه کسر می‌شود.

۱۲- در ترجمه ترکیب‌ها و عبارات، هر میزان که از آن ترکیب یا عبارت معنا شده است - هر

چند کامل نباشد - به همان مقدار نمره تعلق می‌گیرد.

۱۳- فعل مفردی که فاعل آن، اسم ظاهر و جمع است، اگر به جای جمع، مفرد معنا شود،

صحیح به حساب می‌آید و نمره‌ای کسر نمی‌شود؛ مانند فَسَجَدَ الْمَلَائِكَةُ: پس سجده کرد فرشتگان.

بارمبندی آزمون‌های پایانی

بارمبندی آزمون‌های پایانی قرائت و مفاهیم هریک از سال‌های هفتم تا نهم در پایان روش تدریس دروس هریک از این سال‌های تحصیلی در همین کتاب آمده است.

زمان‌بندی تدریس دروس در هر نیم‌سال

همان‌طور که گفته شد کتاب آموزش قرآن در هر سال تحصیلی، شامل دوازده درس است. هر درس طی دو جلسه یعنی در دو هفته تدریس، تمرین و ارزشیابی می‌شود. به‌منظور نظم بیشتر و همکاری با دبیران محترم برای جلوگیری از کندی یا تندى نامناسب، فعالیت آموزشی که در هر جلسه (۹۰ دقیقه‌ای) باید انجام شود به‌عنوان یک جلسه در کتاب منظور شده است. پیشنهاد می‌شود دبیران محترم حتی‌الامکان این نظم را رعایت کنند. همچنین توصیه می‌شود در نیم‌سال اول حداقل ۶ درس و حداکثر ۷ درس تدریس شود و بقیه دروس نیز در نیم‌سال دوم تدریس گردد.

ویژگی‌ها و صلاحیت‌های دبیر موفق قرآن کریم

هر چند در تعلیم هر موضوعی، دبیر باید واجد مهارت‌ها و فنون خاصی باشد، اما دستیابی به اهداف تعلیم و تربیت اسلامی تنها در صورتی ممکن خواهد بود که دبیر علاوه بر تسلط به فنون و روش‌های تعلیم و تربیت؛ خود از ویژگی‌های تربیت اسلامی بهره‌مند باشد، و میزان توفیق در دستیابی به این اهداف نسبت مستقیم با میزان این بهره‌مندی دارد.

منابع اسلامی، سرشار از بیان این امر مهم است و ضرورت وجود پیشوایان معصوم به‌عنوان الگوهای کامل دین، بزرگ‌ترین دلیل بر صحت این مدعاست. کلام بلند و حکیمانه حضرت امیرالمؤمنین علیه‌السلام در نهج‌البلاغه به شیوایی و زیبایی تمام، این حقیقت را ترسیم کرده است.

قال علی علیه‌السلام :

مَنْ نَصَبَ نَفْسَهُ لِلنَّاسِ إِمَامًا هر کس که خود را برای مردم الگو و پیشوا قرار دهد
فَعَلَيْهِ أَنْ يَبْدَأَ بِتَعْلِيمِ نَفْسِهِ پس باید پیش از آموزش دیگران به آموزش خویش
قَبْلَ تَعْلِيمِ غَيْرِهِ پردازد؛
وَلْيَكُنْ تَأْدِيبُهُ بِسِيرَتِهِ قَبْلَ و نیز باید پیش از ادب‌آموزی به زبان، رفتارش

تَأْدِيبِهِم بِلِسَانِهِ
وَمُعَلِّمٌ نَفْسِهِ وَ مُؤَدِّبُهَا
أَحَقُّ بِالْإِجْلَالِ مِنْ مُعَلِّمِ النَّاسِ وَ
مُؤَدِّبِهِمْ

ادب آموز باشد.
آری آن کس که خود را تعلیم می دهد و ادب می آموزد،
از کسی که دبیر و ادب آموز دیگران است، بیشتر
سزاوار احترام و تکریم است.

با الهام از این آموزه ارزشمند دینی، برخی از مهم ترین ویژگی های معلّم قرآن در دو بخش عمومی و اختصاصی به شرح زیر ارائه می شود.

صلاحیت های عمومی

- ۱- با کلیات روش های تدریس و ارزشیابی، آشنایی دارد.
- ۲- با کلیات روان شناسی تربیتی آشنایی دارد.
- ۳- سعه صدر دارد و اشتباهات و خطاهای رفتاری دانش آموزان را به دیده اغماض و تغافل می نگرد.
- ۴- در اداره کلاس، ضمن اعمال اقتدار از خشونت پرهیز می کند.
- ۵- قرآن کریم را به طور مستمر قرائت می کند و با آن مانوس است.
- ۶- سعی می کند معنای آیات قرآن را بفهمد و در آن تدبر کند.
- ۷- اخلاق و رفتار پسندیده و قرآنی دارد.
- ۸- در گفتار و رفتارش تعارض و ناسازگاری نیست؛ بلکه رفتار و اعمال او بهترین مبلغ دانش آموزان به آموزه های قرآنی است.
- ۹- از آراستگی و ظاهری مناسب برخوردار است.
- ۱۰- منظم و وقت شناس است و به قول و عهد خود با دانش آموزان وفا می کند.
- ۱۱- به دانش آموزان محبت می ورزد؛ وظیفه اصلی خود را تربیت و پرورش اسلامی آنان می داند.
- ۱۲- از تنبیه بدنی دانش آموزان، سختگیری و همچنین سهل انگاری پرهیز می کند.
- ۱۳- در گفتار با دانش آموزان از کلام زیبا و زبان ملایم و نیکو بهره می گیرد.
- ۱۴- با راه کارهای فناوری آموزشی و به کارگیری آن در فرایند یاددهی - یادگیری آشنایی دارد.

صلاحیت‌های تخصصی؛ حرفه‌ای

- ۱- به ضرورت و امکان آموزش قرآن باور دارد.
- ۲- به آموزش درس قرآن علاقه مند است.
- ۳- با رویکرد، اصول و اهداف برنامه آموزش قرآن در دوره آموزش عمومی به ویژه دوره متوسطه اول آشنایی کافی دارد.
- ۴- با محتوای آموزش قرآن در دوره متوسطه اول آشنایی کامل دارد.
- ۵- به صرف و نحو عربی حداقل در سطح کاردانی رشته دینی و عربی تسلط دارد.
- ۶- در تجوید عمومی قرآن کریم توانایی علمی و عملی دارد.
- ۷- در تلاوت آهنگین و زیبای قرآن توانایی نسبی دارد.
- ۸- با برخی نهادها و مراکز فعالیت‌ها و آموزش‌های قرآنی آشنایی دارد.
- ۹- با برخی از قاریان، حافظان، مترجمان، مفسران و اندیشمندان قرآنی آشنایی دارد.
- ۱۰- برای سؤالات دانش‌آموزان به ویژه سؤالات قرآنی و دینی آنها، پاسخ مناسب و قانع کننده دارد.

دبیر قرآن می‌تواند با توجه و عمل به نکات ذیل که در چند بخش ارائه شده است، بر توفیقات خود بیفزاید.^۱

الف) ویژگی‌ها و خصلت‌های شخصی: وجود خصلت‌های نیکو در فرد، او را محبوب دیگران می‌سازد. ایجاد علاقه میان متربی و مربی، زمینه را برای تربیت و تأثیرپذیری فراهم می‌کند. معلم قرآن باید در کسب کمالات فردی بکوشد و دانش‌آموزان خود را از یک الگو و مربی موفق بهره‌مند سازد. در این بخش، به بیان باره‌ای از مهم‌ترین این ویژگی‌ها می‌پردازیم. این نکات بیشتر ناظر به شأن شخصی فرد است؛ اعم از آنکه معلم باشد یا نباشد.

۱- درون مایه ایمان، اخلاق نیکوست؛ همان‌طور که از پیامبر اکرم صلی‌الله‌علیه‌وآله نقل شده است «إِنِّي بُعِثْتُ لِأَتَمِّمَ مَكَارِمَ الْأَخْلَاقِ» از این رو، اموری همچون سادگی و آراستگی، نظم و انضباط، گشاده‌رویی و خوش‌خلقی، گذشت و فداکاری، اقتدار و مهربانی، صبر و بردباری، فداکاری و دلسوزی هرچه بیشتر وجود شخص را آکنده ساخته باشد، زمینه را برای دستیابی او به توفیقات بیشتر فراهم می‌آورد.

۱- مطالب این بخش برگرفته از تجارب برخی معلمان موفق همچنین کتاب‌های «تربیت آسیب‌زا» نوشته دکتر عبدالعظیم کریمی و «آداب تعلیم و تربیت در اسلام» ترجمه دکتر سیدمحمدباقر حجتی است.

۲- برخورداری از برخی توانایی‌ها یا مهارت‌های شخصی مانند مهارت در یکی از رشته‌های ورزشی یا هنری، علمی... موجب تکریم و تعظیم معلم در چشم دانش‌آموزان می‌شود و این امر بر تأثیرپذیری ایشان از شخصیت معلم می‌افزاید.

۳- عمل به آداب و رفتاری که از سوی اولیای دین توصیه و تأکید شده است؛ مانند داشتن وضو به‌ویژه در کلاس درس، آغاز کردن کارها با نام خدا و ذکر سلام و صلوات بر انبیا و اولیای الهی به‌ویژه پیامبر اکرم و ائمه معصومین علیهم السلام، تلاوت روزانه قرآن کریم، رعایت آداب اسلامی پیش از خواب و... .

۴- یاد خدا، توکل بر او، امید به فضل و رحمت الهی، تمامی خیرها و توفیقات خود را از سوی خدا دانستن و ستایش دائمی خدا، بذر محبت به خدا را در وجود انسان شکوفا می‌سازد، شجره طیبه توحید را به بار می‌نشانند و انسان را از درون به آرامش و کمال رهنمون می‌شود. بدیهی است که هر انسان موفق، به این دستمایه نیازمند است.

ب) رفتار و آداب تربیتی: یک معلم غیر از ویژگی‌های شخصی، به‌عنوان معلم و در مقام تعلیم و تربیت، باید از ویژگی‌هایی برخوردار باشد که او را در این امر موفق سازد. منابع دینی ما آکنده از این‌گونه معارف است که در اینجا به برخی از مهم‌ترین آنها اشاره می‌شود.

۱- محبت و ورزشی و خوش رفتاری: دانش‌آموز در دوره نوجوانی در اوج تأثیرپذیری است. او باید معلم خود را دوست داشته باشد تا از او الگوپذیرد. اگر می‌خواهید محبوب باشید، باید محبت بورزید. علاقه و محبت معلم به دانش‌آموز، خارهای وجود او را به گل تبدیل می‌کند. معلمی می‌تواند زمینه هدایت دانش‌آموزان را فراهم آورد که آنها را همچون فرزندان خود دوست بدارد و تا حد ممکن به ویژگی‌ها و شرایط خاص هر یک توجه داشته باشد.

چنین معلمی به دانش‌آموزان احترام می‌گذارد و از کلمات و لحن محبت‌آمیز استفاده می‌کند. عصبانیت معلم، دانش‌آموزان را ناخشنود می‌کند و باعث دوری آنها از معلم و دوری از درس قرآن می‌شود؛ بنابراین، در هیچ شرایطی بداخلاقی و فریاد کشیدن معلم سزاوار نیست. توجه همیشگی به آیه‌های زیر، روحیه خوش رفتاری را تقویت می‌کند:

بقره ۸۳

* وَ قُولُوا لِلنَّاسِ حُسْنًا

آل عمران ۱۳۴

* وَالكَاطِمِينَ الْغَيْظِ وَالْعَافِينَ عَنِ النَّاسِ وَاللَّهُ يُحِبُّ الْمُحْسِنِينَ

نحل ۱۲۷

* وَاصْبِرْ وَمَا صَبْرُكَ إِلَّا بِاللَّهِ

۲- امیدواری به لطف خدا و امید دادن به آن: مؤمن همیشه به لطف خدا امیدوار است.

دانش آموزان را به لطف و رحمت همگانی و همیشگی خدا امیدوار کنید و با بیان خاطرات، داستان‌ها، اشعار و ضرب‌المثل‌های زیبا آنها را با نمونه‌هایی از این الطاف بی‌کران الهی آشنا سازید تا شاهد آثاری چون شادابی، نشاط و تحرک در ایشان باشید.

۳- عدل‌ورزی و پرهیز از تبعیض: توجه و محبت معلم به دانش‌آموزان باید عادلانه و حساب

شده باشد. شاید معلم تحت تأثیر رفتار و شخصیت برجسته برخی دانش‌آموزان، علاقه قلبی بیشتری به آنان داشته باشد ولی باید نگاه و رفتار خود را به‌طور عادلانه میان آنها تقسیم کند.

نوجوانان به دلیل پاکی و لطافت روح، هیچ‌گونه رفتار دوگانه‌ای را بر نمی‌تابند. برخوردهای تبعیض‌آمیز مانند صحبت کردن در گوشی یا توجه بیش از حد به یکی از دانش‌آموزان، آثار منفی زیادی دارد و ممکن است سوءظن یا حسادت دانش‌آموزان دیگر را برانگیزد. حتی اگر زمانی از برخورد متفاوت گریزی نیست، باید تبعات آن را تا حد امکان کاهش داد.

۴- تقویت اعتماد به نفس: نوجوانان برای دستیابی به شخصیتی متعادل و ارزشمند نیازمند اعتماد

به نفس‌اند. یک مربی توانا، با برجسته کردن کردار و صفات خوب دانش‌آموزان، در آنها روحیه اعتماد به نفس پدید می‌آورد و با تغافل عالمانه از کاستی‌ها و لغزش‌های ایشان، به آنها عزت و کرامت می‌بخشد. اظهار بی‌اعتمادی به یک دانش‌آموز، احساس نامطلوبی در او ایجاد می‌کند و اعتماد و پذیرش او را نسبت به معلم کاهش می‌دهد. منسوب کردن خصلتی بد به یک دانش‌آموز، واقعاً روحیه او را درهم می‌ریزد و ممکن است در درازمدت، همان خصلت را در او پدید آورد.

باید به دانش‌آموزان حسن‌ظن داشت و آن را بیان کرد؛ از خطاهای آنها تا حد امکان چشم‌پوشی کرد و آنها را به‌راستی و درستی تشویق نمود.

پ) رفتار و آداب آموزشی: انجام دادن هر کاری با آداب و آیین خاص همراه است. هرچه

آن کار ارزشمندتر و مقدس‌تر باشد، توجه به این آداب ضروری‌تر است. برای مثال، اعمال عبادی که به قصد تقرب به خدا انجام می‌شود، آیین و آداب خاصی دارد. از جمله کارهای بسیار ارزشمند و مقدس از نظر اسلام، تعلیم و تربیت است؛ از این رو، همیشه این امر با آداب خاصی انجام شده است. توجه به این آداب بر ماهیت معنوی و عبادی تعلیم و تعلم و آثار تربیتی آن می‌افزاید.

برخی از مهم‌ترین این آداب عبارتند از:

۱- رعایت آداب ظاهری و باطنی: خوب است هر کاری به‌ویژه کلاس درس را با نام و یاد خدا و

گفتن «بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ» و ذکر سلام و صلوات بر پیامبر اکرم و خاندان پاک او آغاز کنیم.

بنا بر روایات، صلوات، فرشتگان را نازل می‌کند، نفاق را از بین می‌برد، گناهان را می‌زداید و سلامت و تندرستی به بار می‌آورد. شایسته است معلم قرآن، همیشه و به‌ویژه در کلاس درس با وضو باشد و رعایت این ادب اسلامی را به دانش‌آموزان نیز بیاموزد.

معلم برای توفیق در تعلیم و تربیت باید پیوسته از خدای توانا کمک بخواهد و موفقیت‌های خود را از او بداند که «مَا تَوْفِيقِي إِلَّا بِاللَّهِ».

۲- تشویق دانش‌آموزان ضعیف‌تر، آنها را به تلاش و پیشرفت امیدوار می‌کند. هر دانش‌آموز نقاط قوت خاص خود را دارد و معلم باید این نقاط را کشف کند و به او نشان دهد؛ مثلاً اگر درسش ضعیف است، ولی اخلاق و رفتار خوبی دارد، می‌توان برای پدر و مادرش کارت تبریکی فرستاد و به آنها برای داشتن فرزندی با اخلاق و رفتار خوب تبریک گفت.

۳- هنر معلم، پرورش احساس نیاز به علم و تقوا در دانش‌آموز است.

آب، کم‌جو، تشنگی آور به دست تا بجوشد آبت از بالا و پست

۴- اصیل‌ترین روش‌های تربیتی، طبیعی‌ترین، ساده‌ترین و صمیمی‌ترین آنهاست. انسان تا دست به عمل نزند، نمی‌آموزد؛ عمل نیز با اشتباه همراه است. دانش‌آموزان را به تلاش و اقدام تشویق کنید تا از اشتباه کردن نهراسند. به علاوه، چگونگی درس گرفتن از اشتباهاتشان را به آنها بیاموزید.

۵- معلم باید برای هماهنگ کردن روش‌های آموزشی، خانواده دانش‌آموزان را از طریق جلسات توجیهی یا خبرنامه مدرسه از اقدامات، روش‌ها و نظریات خود مطلع سازد.

۶- خوب سؤال کردن، نیمی از دانش است. ذهن کودک را پرسشگر بار بیاورید و به او بیاموزید با تفکر درباره پرسش‌های خویش، آنها را به بهترین شکل بیان کند.

۷- کیفیت ارائه مطالب و مفاهیم، مهم‌تر از کمیت آن است. پیام‌های شما هر چند اندک اما با کیفیت مؤثر، بهتر از صحبت‌های طولانی و خسته‌کننده است.

۸- بدیهی است اداره موفق یک کلاس به رعایت روش‌ها و فنون تدریس و کلاس‌داری نیز نیازمند است. دبیران محترم عموماً با این روش‌ها آشنایی دارند و شرح مفصل آنها را نیز می‌توان در کتاب‌های مربوط جست و جو کرد.